

# Постанак крснога имена.

Приопћио

Владислав Скарић.

## Шта је крсно име?

Овај је обичај због своје јединствености проглашен националним обиљежјем српскога народа. У том својству њиме се оперисало кадгод је било потребно којем дијелу српскога народа доказати његово српство, које му је оспоравано. И не само да су се у тој намјери њим служили људи мање научне спреме, него и учењаци великога гласа<sup>1)</sup>). Српски карактер крснога имена је толико неоспоран, да то нијесу могли оспорити ни српски противници. Кадгод су српски противници новијег времена радили на однарођавању које српске земље, њихов је рад увијек био уперен против овога обичаја, па су се трудали, да га на терену своје пропаганде као неоспоран доказ српства искоријене. Пошто су Срби већином православне вјере с једне је стране сматрано крсно име обиљежјем српскога православља, те је без сумње с тога разлога рађено с те стране на искорењивању крснога имена код католичких Срба<sup>2)</sup>). Крсно име је и по нашем увјерењу, које смо стекли испитивањем, обичај католичких и православних Срба, само што су га католички Срби дјеломично већ занемарили и искоријенили. И то, како се чини, не давно, него у задњих сто година. Ми имамо података, да су католици по Славонији, по Босни и по Херцеговини прије стотињак и још мање година славили крсно име, а данас га више не славе<sup>3)</sup>.

<sup>1)</sup> Др. Јован Цвијић: Распоред балканских народа. Гласник срп. геогр. друштва, год. II., стр. 250.—251.

<sup>2)</sup> Пишући ово ми не идемо ни за каквим политичким тенденцијама, већ се строго држимо озбиљности и непристранице, коју тражи обрада оваквога предмета. С тога је наша жеља, да нас нико криво не разумије и да нам не подметне какве намјере, које су далеко од нас. Горњим ријечима ми нијесмо хтјели никоме оспоравати његово национално име, које он сматра својим. Ми сматрамо свакога онога Хрватом, који је увјерен и хоће да је Хрват, а тако и Србина Србином без обзира на њихово поријекло. Али наша испитивања о поријеклу крснога имена намјењу нам силом консеквенције увјерење, да је сваки онај дио српско-хрватскога народа, који слави крсно име, српски, било по своме поријеклу или с тога, што је некада у прошлости србизован.

<sup>3)</sup> Johann von Csaplovics: Slavonien und zum Theil auch Croatien I. стр. 167.—8. вели за Славонију, да тамо нико не зна за имендан, већ свака кућа, дакле и католичка, слави свога кућнога или породичнога заштитника.

Осим православних и католичких Срба славе данас крсно име и Власи у Србији и неки у Малој Вланији до Крајова<sup>1)</sup>). На другоме крају, у нашем сусједству, славе у сјеверној Арбанији католички Арбанаси<sup>2)</sup>.

Имајући на уму величину територије, на којој се слави крсно име, није никакво чудо, што се оно не слави свуда једнако. Туђи утјецаји, разлике у привреди, удаљеност од српске језгре и други непознати узроци створили су неједнакости у начину прослављања. Али је поред свега тога фрапантно велика сличност и истоветност код главних ознака крснога имена, код ломљења колача и дизања у славу на цијелој територији<sup>3)</sup>. Међу разликама пада у очи највише то, што народ приморских области не приправља за крсно име колива, а они га у унутрашњости приправљају. Да-како да има изузетака и у приморју и у унутрашњости. Изузети у приморју су по свој прилици новијега датума, јер су то већином вароши по Црној Гори и доњој Херцеговини.

Како рекосмо главна су обиљежја крснога имена ломљење крснога колача и дизање у славу. То су прави обредни акти и најглавнији моменти у прослављању крснога имена. Сви се описивачи слажу у томе, да су та два обреда кулминација светковине, најобиљнији и најсвечанији њени тренуци. О овоме не може бити сумње, те слободно можемо све остало сматрати споредним. Важност, коју приписујемо обредима, припада и обредним предметима, јер се без њих не може обред ни замислити. Исто тако и молитвама, здравицама, бар неким, и пјесмама. Обредни су предмети крсна свијећа, крсни колач, вино, тамјан и, у унутрашњој области, коливо.

Али се не смије пустити из вида, да ломљење колача и дизање у славу нијесу искључиво обреди крснога имена. У народном животу има још прилика, где се ломи колач и напија у славу. Тако н. пр. колач се ломи и пије се у славу на свадбеним ручковима у Левчу и Темнићу<sup>4)</sup>. За ручком о прстеновању прошене дјевојке и за вечером уочи вјенчања ломи се погача у Скопској Црној Гори<sup>5)</sup>. У Атењици код Чачка кад орач заоре прву бразду, он на

Богољуб Петрановић: Обичаји срп. народа у Босни. Гласник српског ученог друштва XXX. стр. 336.—7. вели, да су босански католици тек недавно престали славити крсна имена.

Др. Јефто Дедијер: Херцеговина. Насеља срп. земаља VI. стр. 378.—96. наводи код сваке католичке породице у Херцеговини сјеверно од Неретве шта је која славила прије. Данас више не славе. По свјежини традиције о свецима, које су славили, види се, да су престали славити скоро.

Још увијек славе крсна имена, колико знамо, католици Боке Которске, Конавала, јужне Херцеговине, у приморју око Макарске и у босанском Грахову.

<sup>1)</sup> М. Ђ. Милићевић: Славе у Срба. Годишњица Николе Чупића I. стр. 101.

<sup>2)</sup> Др. Јов. Ердељановић: Кучи. Насеља IV. стр. 298.—9.; Марко Миљанов: Живот и обичаји Арбанаса, 2. издање, стр. 62.—65.

<sup>3)</sup> Ми додуше немамо описа обичаја из свију крајева; нарочито не из јужних обласги српске народне територије. Али са великим вјероватношћу претпостављамо, да и тамо има обичај ломљења колача и дизања у славу. Сјечење колача врши се у Дебру и његовој околини. Види Михаило Вељић: Српске народне умотворине, обичаји и веровања из Дебра и околине. Братство IX. и X. стр. 433.

<sup>4)</sup> Ст. М. Мијатовић: Обичаји срп. народа из Левча и Темнића. Српски етнограф. зборник VII. стр. 17. и 24.

<sup>5)</sup> Ат. Петровић: Народни живот и обичаји у Скопској Црној Гори. Срп. етнogr. зборник VII. стр. 463. и 467.

оранују преломи колач од кукурузна брашна. У Јули и Поморављу о седмици, двадесет дана, четверсници, о пола године и о години када се даје трпеза (даћа) домаћин ломи коливачу, квасни хљеб, од кога мора свако окусити<sup>1)</sup>. На Косову уочи Задушница поп у цркви кад прочита читуље сијече унакрст кисеонце (киселе хљебове од пшенична или јечмена брашна) и пресипа их вином<sup>2)</sup>. Колач рођество ломи домаћин са једним мушким чланом своје породице за ручком први дан Божића у срезу болјевачком у Србији. У истом крају ломе ногачу млади и младожењи над главом у вече послије вјенчања. У славу се пије за софром пред полазак сватова у истом срезу<sup>3)</sup>. У славу налија домаћин први дан Божића у Ђоци Которској<sup>4)</sup>. У Паштровићима је на свадбеном ручку прва<sup>5)</sup>, а у Переју (Истра) трећа здравица у славу Божју<sup>6)</sup>. У Конавлима на свадбеном ручку у младиној кући дижу се сватови на ноге и моле се Богу за дуне мртвих из куће, а за тим пију у славу Божју<sup>7)</sup>.

Ломљење хљеба је обичај свакидањег живота. У нашем се народу приједу чешће хљеб ломи, него што се реже. Не што не би било ножа, већ из неке давнашње навике. То је без сумње ритуални спомен из стварије. Али у свечаним приликама, како смо показали гори, ломљење хљеба носи карактер правога обреда, јер се врши на свечан начин. У најраније хришћанско доба ломљен је хљеб у приватним кућама сваки дан и без икакве свечане прилике<sup>8)</sup>. Тада обичај добија доцније ритуално значење<sup>9)</sup>. Да се олакша посао ломљења, хљебови су још прије печења добијали дијагоналне усијеке (diagonale Kerbeinschnitte), а у хришћанско доба су ти усијеци имали најчешће форму крста. Сибел мисли, да се при прављењу ових крстатах усијека првобитно није мислило на Христов крст, него је то значење дошло доцније<sup>10)</sup>. Ови крстови нас сјећају крстова наших крсних колача, само што су наши рељефни. Но то не смета; значење крста могло је временом изгубити своје право знаменовање и ако је форма задржана. Крст је древни орнаменат, који је доцније у хришћанско доба, добио симболичко значење<sup>11)</sup>. Нарочита форма крста, свастика, разширења је по цијелом свијету и служила је као средство одбране од демонских сила. Она је у старијим германским врачким обредима играла сличну улогу као и Соломоново слово (Drudenfuss, Pentagramm)<sup>12)</sup>. Немамо dakле разлога сумњати, да је форма крста била позната нашим старим и прије доласка у нашу домовину. Ријеч је прасловенска, те је dakле била позната нашем народу и прије хришћанства<sup>13)</sup>. Познато је, да је хришћанство у многом чему пра-

<sup>1)</sup> Др. С. Тројановић: Главни српски жртвени обичаји. Исти Зборник XVII. стр. 15, 80.—81.

<sup>2)</sup> Депа Дебељковић: Обичаји срп. народа на Косову Пољу. Исти Зборник VII. стр. 249.

<sup>3)</sup> Саватије М. Грабић: Срп. народни обичаји у срезу болјевачком. Исти Зборник XIV. стр. 92.—3., 160. и 185.

<sup>4)</sup> Вук С. Врчевић: Три главне народне свечаности, стр. 31.

<sup>5)</sup> Исти, стр. 225.

<sup>6)</sup> Христиф. Мусић: Обичаји при свадбама у Переју. Срп. далмат. магазинъ 1863. стр. 49.

<sup>7)</sup> N. Balarin: Konavli. Ženidba (u Grudi). Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena III. стр. 285.

<sup>8)</sup> Нови Завјет. Џела апостолска 2., 42. и 46.

<sup>9)</sup> Ludwig von Sybel: Christliche Antike I. стр. 195.

<sup>10)</sup> Исти, стр. 200.

<sup>11)</sup> Johannes Hoops: Reallexikon der german. Altertumskunde III. стр. 99., чланак Kreuz.

<sup>12)</sup> Исто дјело I. стр. 493., чланак Drudenfuss и II. стр. 363., чланак Hakenkreuz.

<sup>13)</sup> Рječnik hrv. ili srp. jezika. Издање југослав. академије V. стр. 632.

вило компромисе са паганством, па су тако путем компромиса унишли у њега разни пагански ритуални елементи. Ми додуше не можемо тврдити, да се додгојио исти случај и са обредом ломљења хљеба и са знаком крста на креном колачу, али је, уваживши оно, што смо рекли о ломљењу хљеба и о крсту, врло вјероватно. А ако дозволимо претпоставку, да су наши стари обичаји примили од старинаца на Балк. Полуострву, врло је могућно, да ломљење хљеба и знак крста није хришћанског, него паганског поријекла. Хљеб је у животу свију народа играо и игра још и данас врло важну улогу<sup>1)</sup>, те су и обичаји, који имају какве свезе с њим, без сумње древнога поријекла. Треба се сјетити рускога обичаја соли и хљеба и заклетве нашега народа сольу и хљебом<sup>2)</sup>.

О слави и напијању у славу говорићемо на другом мјесту.

По томе dakле крсно име нема ништа специјално своје. Ни један обред, ни један обредни предмет, ни пјесме које се пјевају не носе неки специјални карактер крснога имена, јер се све то налази и код других свечаности у народу. Крсно име је само скуп свечаних момената, којима се хоће нешто да прослави.

На шта је dakле битно код крсне славе? Има ли у опће чега, што чини његову суштину? На ово питање ћemo одговорити једним цитатом из описа прослављања крснога имена у сарајевској околини. Колико нам је познато ово је једини случај где описивач износи народно схватање суштине крсне славе. По схватању сарајевских сељака има у прослављању крснога имена нешто, што ни најсиромашнија породица не смије пропустити. То је »барем крсну свијеђу запалити и свога светитеља споменути, свештеника позвати и крсну панаџију прелити, а својим прецима, од којих му је крсно име предано, да га чува, помен учинити<sup>3)</sup>. Поред спомена светитеља битно је dakле паљење свијеђе, панаџија (кољиво) и вино, којим се она прељева, и помен мртвим. Изузевши спомен светитеља све је друго оно исто, што се чини мртвима за душу. Крсну свијеђу као најглавнији предмет у прослави крснога имена<sup>4)</sup> спомиње и пјесма Ко крсно имеслави, оном и помаже.

Карактеришући крсно име као мртвачки обичај не износимо ми ништа ново. Давно је већ запажено, да није тачно тумачење Вука Карадића, као

<sup>1)</sup> Von Sybel, op. cit. I. str. 199. Das Brot galt im ganzen Altertume als das wesentliche Nahrungsmittel, alles übrige galt nur als Zukost. Auch im Herrengebet wird nur das Brot genannt. — Творац молитве Господње је свакако акцептовао старија схватања о хљебу као најважнијем дијелу људске хране.

<sup>2)</sup> Узгред напомињемо, да у Босни и Херцеговини пекари мијесе за продају једну нарочиту врсту кваснога испеничнога хљеба звану сомун. На пријесан сомун урезују нарочиту мрежасту форму, која заузима цијелу горњу површину сомуна. Мрежа настаје од два система паралелних правих линија, које се укрштавају под правим кутом. Ова је мрежа сигурно морала некада имати своје практично значење — данас је само орнаменат — јер је сомун њом подијељен на много квадратних дијелова. Као да се тим хтјео олакшати посао дијељења сомуна на комадиће. На ово нам је обратио пажњу музејски директор у Сарајеву госп. др. Ђиро Трухелка, на чemu му много благодаримо.

<sup>3)</sup> Стево Трифковић: Крсно име у околини сарајевској. Бос. Вила 1887. стр. 184.

<sup>4)</sup> У народу се много пази, да самртник не испусти душу без свијеђе више главе. С том пажњом се иде тако далеко, да стара чељад приправљају за рана воштану свијеђу и чувају је за свога самртнога часа. Важност крсне свијеђе види се по народној заклетви њом »Тако ми се крсна свијеђа не угасила!« В. С. Карадић: Срп. народне пословице, број 6136.

да је крсно име «слава» постала од имена које се у првоме крипћавању народа нашега најдено у коме<sup>1)</sup>). Ми не знамо потјече ли ово тумачење баш од самога Вука или га је он усвојио од кога другог, али смо напли, да је и ово и друго једно схватање постојало већ неколико година приje, него је изишла Вукова књига. Г. Јаворъ у чланку Изјасненъ крстногъ имена у Срп. далмат. магазину за 1863. заступа исто мишљење, које и Вук у доцније штампаној својој књизи. Јавор се обара на оно друго тумачење, да је крсно име пагански обичај обожавања природних или кућних храњилаца (*renati, lares*). Дакле је већ тада неко заступао ово тачније схватање значења крснога имена.

Доцније је ово схватање добило научних потврда. Под конац прошлога стόљећа је Е. Лилек<sup>2)</sup> испитујући народне обичаје у Босни и Херцеговини стекао ујверење, да је крсно име светковина сјећања на покојне претке и друге чланове породице. Истога су мишљења и др. Милоје М. Васић<sup>3)</sup>, др. Сима Тројановић<sup>4)</sup> и др. Лубор Нидерле<sup>5)</sup>. Па ипак је Јаворово и Вуково схватање, ослањајући се ваљда на назив крсно име и на лаку, и ако површину, убједљивост, сачувало све до сада велики број присталица, чак и код озбиљних људи, који претендују на глас учености. На прелазу прошлога стόљећа у сада Ровински<sup>6)</sup> прихваћа Јаворово и Вуково мишљење као тачно.

За нас је ово питање ријешено у смислу Васића, Нидерла и других. Али се др. М. Васић, који је о овој теми исцрпно писао, не можемо у свему пријружити. Ми смо додуше такођер дошли до ујверења, да крсна слава вуче своје поријекло из култа предака, но не слажемо се са др. Васићем у погледу страних утјецаја, који су створили онакав начин прослављања какав је у наше крсне славе. Он те утјецаје приписује Трачанима, »у којих је култ хероса био већ од вајкада познат«<sup>7)</sup>), само се није могао одлучити за вријеме и мјесто трачких утјецаја на нас, мислећи, да је трачки херојски култ могао доћи к нама директно од Трачана прије и послије наше сеобе на Балк. Полуострво или послије сеобе, али не директно, већ преко Грка. Ми, како ћемо послије доказати, у опће не вјеријемо у трачки утјецај при стварању крснога имена, и то с тога, што крсно име не налазимо баш на оној страни Балк. Полуострва, где је трачки утјецај могао и требао бити најјачи, дакле код Бугара, него га налазимо на противној страни, а специјално код илирских Срба<sup>8)</sup>). Тако исто не можемо акцептовати ни могућност грчког утјецаја са истога разлога. По др. Јов. Цвијићу<sup>9)</sup> крсно је име непознато баш у оним јужним крајевима Балк. Полуострва, где је грчки утјецај био најјачи.

Акцептујући у главном тумачење, да је крсно име поријекла мртвачкога, ми се не бисмо тим даље ни бавили, да нијесмо и сами дошли до нових до-

<sup>1)</sup> В. С. Карапић: Живот и обичаји народа српског. Беч 1867. стр. 69.

<sup>2)</sup> Емилијан Лилек: Етнолошки пабирци по Босни и Херцеговини. Гласник земаљ. музеја за Б. и Х. 1899. стр. 700.

<sup>3)</sup> Др. Милоје М. Васић: Слава — Крсно име. Просветни Гласник. Београд 1901.

<sup>4)</sup> Др. Сима Тројановић: Главни срп. жртвени обичаји. Српски етнограф. зборник XVII. стр. 90.

<sup>5)</sup> Dr. Lubor Niederle: Slovanské starožitnosti. Oddíl kulturní 3. str. 52.

<sup>6)</sup> П. Ровинскиј: Черногорја II. 2. стр. 210.

<sup>7)</sup> Др. М. М. Васић, оп. cit. стр. 1173.

<sup>8)</sup> Код Бугара би могло бити трачких трагова у њихову курбану и етопановој гозби.

<sup>9)</sup> Op. cit. стр. 250.—251.

каза у прилог таквога схватања. Да би том схватању дали већу доказну силу изнијећемо своја опажања.

Споменули смо напријед, да се у унутрашњој области српске народне територије приправља о крсном имену кољиво. Познато је, да се код православних Срба кољиво приправља мртвацу за душу о погребу, седмици и у онђе кадгод се чини помен мртвима. Тројановић наводи, да и садањи Грци кухају кољиво о задушницаама, и узгред спомиње обичај старих Грка носити на гроб јечам, сухо грожђе, колаче и вино<sup>1)</sup>). Ernst Samter сматра старогрчка καταχύσματα жртвом за сile, које стапају у земљи. У катахисмата он рачуна и σπερνά, мјешавину од испенице, коринта, комада пица и др., што грчки сељаци на острву Закинту доносе у цркву на вечерњу о празницима у вријеме жетве, да свештеник благослови и да народ поједе послије благослова. У исту категорију међе он и кољиво (*Kolyba*), које се по разним крајевима Грчке приправља о празницима, о сахранама мртвачким поменима<sup>2)</sup>). Кољиво дакле имамо сматрати жртвом подземним боговима, који дају плодност, и жртвом за покој душе умрлих, који по ранијем паганском вјеровању могу такођер дати или одузети земљину родност. Мртви су свуда и свакда сматрани неком врстом вишних сила или полубогова, као што су грчки Хероји и римски Лари и Пенати. Таква је бића познавала и стара словенска религија, о чему су сачувани спомени у народним обичајима и вјеровањима код свих Словена. Нидерле најави за та бића дугачак низ имена од свих словенских народа; међу њима је и српски сјен, сјеновик и бугарски стопан. Најстарије и најраширенје је име дѣдъ у разним облицима код свих Словена, из чега се види, да се под тим бићем има разумијевати један од покојних предака. Та бића могу кући донијети и добро и зло, према томе како се њихово живо потомство према њима понаша, да ли их пази или их занемарује. А пажња се састоји у призињању и одвајању јела и пића за њих. Пажња им се нарочито исказује о свечаностима у част умрлих, што су доцније акцептовале и православна и католичка црква. Оваквом једном свечаношћу сматра Нидерле и крсно име<sup>3)</sup>.

Има у горњој Херцеговини један погребни обичај, који је већ и угинуо, јер је задњи пут вршен 1869. или 1870. Обичај је у многоме сличан крсној слави. Богате породице су давале за покој душе кога свог важнијег члана подушје звано седмина. Само су богате породице могле то приредити, јер је стајало врло много трошка. Седмина се није давала, како би се због имена могло мислити, седми дан по укопу, него којом згодном приликом у истој години, или у другој, трећој, па чак и у десетој; али преко љета, на какав овећи празник, као на Петровдан, Илијандан, и т. д. За ту свечаност се напече много хљеба и приправи много другог јела и пића (по 3—4 товара), јер ваља частити по 400—500 душа. На седмину су позивани пријатељи, кумови и комшије. Одређенога дана дођу они у јутро цркви, а дође много и незваних. Послије службе свештеник прекади и прелије вином гроб, над којим покајнице кукају и плачују. Иза тога се сав народ почасти кавом и ракијом, хљебом, сиром, скорупом и месом, па потом породица, свештеник и званице иду покојниковој

<sup>1)</sup> Тројановић op. cit. 90.

<sup>2)</sup> Ernst Samter: Familienfeste der Griechen und Römer, стр. 12.—13. и примј. 1. на 13. стр.

<sup>3)</sup> Niederle op. cit. стр. 46.—47. и 50.—52.

кући на ужину. Ту настаје сада права крсна част. »Ту се устаје у славу Божју, наздрављају се здравице као и о крсном имену, а уз сваку се здравицу дода: За унокој душе преставуштагосја<sup>1)</sup>.

Још смо нешто опазили, што нас утврђује у мишљењу, да је крсно име мртвачкога поријекла. У приморским крајевима вино, што се употребљава о крсном имену, зову и у ње<sup>2)</sup>. У Сарајеву ова ријеч има друго значење. Њом се зове само оно вино, којим свештеник прељева мртвца о сахрани, и којим прељева гробове о Задушницама и о другим мртвачким поменима. Одакле долази ово двоструко значење ријечи? Које је њено прво и право значење? Тражећи јој поријекло уочили смо латинску ријеч *funus, ergis*. У ријечнику K. E. Georges: *Ausführliches lateinisch-deutsches Wörterbuch*, 7 издање, књ. I. колона 2670. ријеч *funus* има ова значења: die feierliche Beerdigung, Bestattung einer Leiche, das Leichenbegägniss, die Leiche. Дакле значи сахрану, погреб. Не располажемо стручном филолошком спремом, да би могли на јасан и недвоуман начин доказати поријекло наше ријечи пуње од латинске *funus*. Шта више нас од овога тумачења одбија у неколико то, што у ријечи пуње нема гласа **r** од латинске основе. Али смо опазили, да латински језик има истоврсних ријечи треће деклинације, које као и *funus* немају основскога **r**, а неке од њих имају деривативу од номинативске основе. Па и *funus* има један тако изведен пријдјев, *funestus*. За то мислимо, да са доста разлога можемо тврдити, да је наша ријеч пуње постала од латинске *funus*<sup>3)</sup>. По томе се дакле првобитно пуњем звало оно вино, које се употребљавало при мртвачким обредима. Па када у приморским крајевима та ријеч означава славско вино, значи, да се

<sup>1)</sup> Л. Грђин-Бјелокосић: Из народа и о народу I. стр. 168.—170.

<sup>2)</sup> Исти, стр. 6.; П. Ровинскиј ор. cit. стр. 221.; Вук Врчевић ор. cit. стр. 90.

<sup>3)</sup> Не уздајући се у своје лајчко наглађање обратили смо се на универзитетског професора у Загребу госп. дра П. Скока и замолили га за његово мишљење у овој ствари. Госп. Скок је био љубазан саопћити нам ово: *Funus* није никако друкчије сачуван у романским језицима осим у изведеницима, које су дошли у народни говор посредством цркве. Не смета, што у нашој ријечи нема гласа **r**, јер у романским језицима има доста ријечи изведених из номинативске основе. Ријеч пуње би могла бити изведена из пријдјева средњега рода, који је опет изведен из именице *pun*. Но пошто именица *pun* није никада сачувана др. Скок не може без осјећаја сумње потврдити ово извађање.

Уважавајући стручњачко мишљење госп. Скока ми смо са извјесном мјером скепсе дали горње излагање. Али имамо у прилог свога мишљења навести још нешто. М. Решетар у својој радњи *Der štokavische Dialekt (Schriften der Balkankommission царске академије у Бечу)* на стр. 116. вели ово: *Verschieden verhalten sich aber die Mundarten gegenüber dem fremdsprachigen f: während nämlich in den Lehnwörtern aus älterer Zeit (etwa vor dem XIV. Jahrhundert) fremdsprachiges f im Serbokroatischen regelmässig durch p wiedergegeben wird... bleibt in den neueren Entlehnungen das f in der Regel erhalten...* Онда даље на стр. 117.: *bei den bosnischen Katholiken und Mohamedanern hat man aber p für f auch in neueren Entlehnungen... Dagegen kann man besonders von den Orthodoxen v für f hören.*

Скоков навод, да су изведените латинске ријечи *funus* унишле у романске језике посредством цркве иде у прилог нашега тумачења, јер и ми себи тако замишљамо пут, којим је ријеч пуње ушла у наш народни говор, као и други неки вјерски термини. Решетарово мишљење, да је романско **f** у нас замјењивано са **p** још прије 14. вијека такођер се слаже са нашим излагањем о крсном имену. А такве замјене живе и код православнога народа на западу и дан данас, као Стјепан, поцјелица или поћелица (*fazzoletto*), пригати и још која друга.

Пуње је дакле постало у нашим западним крајевима прије 14. вијека.

вно о крсном имену употребљавало као жртва за мртве, те је по том крсно име мртвачки обредни обичај.

На завршетку ево још једнога доказа; додуше сумњиве вриједности, јер му претпоставка није доказана и ако је врло вјероватна. Године 1721. је у Сарајеву нека Анђелија, кћи Хаџи-Марка Никољића, оставила православној цркви овећи легат под погодбом, да јој се по смрти чини вјечни помен сваке године на св. Луку. Много прије те године су њен дјед и отац поклонили истој цркви икону св. Луке<sup>1)</sup>. Приврженост ове породице св. Луци, која се огледа у овим актима пијетета према њему, наводи нас на мисао, да у њему видимо светитеља, који им је био крсно име<sup>2)</sup>. Тим вјероватнија се чини наша претпоставка, што знамо, да се крсно име преноси заједно са именем на женско потомство када мушки изумре<sup>3)</sup>. А Анђелија је била јединица у богата оца.

### Како је постало крсно име?

Напријед је споменуто, да су елементи мртвачкога култа створили обичај прослављања крснога имена. Али је остало неријешено питање, како су ти елементи, којих има у свију народа, само на српској народној територији дали оно, што сачињава крсно име. Није дакле још ријешено питање о начину постанка крсне славе. Ми ћemo покушати, да на постављено питање дадемо повољан одговор.

Вук Каракић је у своме Рјечнику код ријечи прислављати<sup>4)</sup> кушао пртујачити, која је свечаност главна, крсно име или прислужба, али није могао доћи ни до чега позитивног. Он вели, да у Црној Гори поред крсних имена, што их славе поједине породице или групе од породица, сво село слави храмску славу своје цркве. Ту храмску славу зове Вук прислужба или послужбица. Његово интересовање, да сазна, које је од то двоје главна слава, нијесу Црногорци могли задовољити, те је и он остао у недоумици. Али се чини, да је сматрао, да је логичније сматрати прислужбу, односно храмску славу, главном, а крсио име споредном словом<sup>5)</sup>. Кад Вуково схватање срав-

<sup>1)</sup> По биљешкама у старој православној цркви у Сарајеву.

<sup>2)</sup> Приврженост кршијака њиховим светитељима доказана је. Примјера ради наводимо ове случајеве: Радован П. Јовановић (чланак Хаџилук у Братству IX. и X. стр. 321.) спомиње како хације у Јерусалиму на Ускrs иду на ручак у манастире »но сваки воли да руча у манастиру, који носи име његова крсног имена«. — Лука Грђић-Бјелокосић (у чланку Збор код цркве. Бос. Вила 1891. стр. 39.) наводи како Херцеговци у цркви прислужују свијеће сваки пред икону свога крснога имена, јер је тако прислужена свијећа најприступачнија Богу.

<sup>3)</sup> М. Ђ. Милићевић оп. сит. стр. 97.—98.

<sup>4)</sup> Вук. Ст. Каракић: Српски рјечник III. издање, стр. 615.

<sup>5)</sup> Ово Вуково мијешање крсне славе, прислужбе и храмске славе пада јаче у очи када се упореди са оним, што М. Ђ. Милићевић вели о славама. »Сматрајући Крсно име као прототип свију кућанских и општинских Слава у Срба«, вели он, »ја сам овде прибрао, колико сам могао, обичаје о Славама, о Преславама, о Крстима и о свим Заветинама сеоским, ...« (оп. сит. стр. 93.). Он дакле меће све врсте слава у једну категорију дајући првенство крсном имену. Он је то учинио с тога, што је опазио велике сличности код тих свију врста слава. Ово идентифицирање крснога имена и храмске славе од стране најбољих српских познавалаца народа и народних обичаја слаже се са нашим мишљењем о тијесној вези између тога двога.

Поред Вукове вијести о прислужи у Херцеговини и Црној Гори имамо један важан податак о истом предмету и од једнога Херцеговца. Обрен Ђурић-Козић у опису Шуме, Површи

нимо са пређанијим обичајем у Дробњаку, да сваки дошаљак мора славити као крсно име дробњачкога св. Ђурђа, а своје крсно име може, ако хоће, прислуживати, онда нам је његово схваташе разумљиво, јер је храмски светац уједно и братствени, племенски и обласни светац. И ми смо се на једном мјесту дотакли овога питања, само не у овој, него у другој форми<sup>1)</sup>). Тамо смо примјерима показали како се често пута догађа, да породице посвећују цркве оним светитељима, које славе као крсна имена.

Црина Гора није осамљен примјер, да се храмска слава слави у цијелом селу било као прислужба или као крсно име. А. Митровић спомиње као карактеристику слављења крснога имена код католика у Конавлима, да цијело село слави једнога свеца или да горњи дио слави једнога, а доњи дио другога свеца<sup>2)</sup>). Код неколико села — Ловорно, Дунаве и Миханићи — смо по специјалној карти Аустро-Угарске констатовали, да су цркве посвећене оним светцима, који се по Митровићу славе као крсна имена. Још боље смо могли то исто констатовати, по Накићеновићу<sup>3)</sup>), за крсне славе у Боци Которској у мјестима Столиву, Laстви, Прчњу, Лепетанима, Ђурићима и Тивту. У свима тим мјестима су врло старе или су најстарије оне цркве, чије свеце слави већина становништва. У овом се смислу изражава за цркву св. Петке у Добрском Селу А. Јовићевић. Он вели, да данас нико у селу не слави више св. Петке, али најдодаје, како се мисли, »да су њу славила изумрла братства«. Црква је врло стара, јер се не зна, ко је подигао њен први темељ<sup>4)</sup>). Карактеристично је за наше питање и то, што се сви ови крајеви налазе у приморју и један другом у непосредној близини.

Овога ће бити, како се чини, и по другим крајевима. Ми знамо, да и у околини Дебра цијела села славе по једну заједничку славу<sup>5)</sup>). Додуше не знамо јесу ли славски свеци уједно и храмске славе сеоских цркава.

Види се dakле нека узајамност између црквених светитеља и крсних слава, које славе цијела села. Стога нам се чини, да нас ово разматрање може довести до ријешења питања како су постала крсна имена.

Обичај, о храмским славама звати у госте своје кумове, пријатеље и поznанike, расширен је врло по нашем народу и католичке и православне вјере, а очувао се у својј снази нарочито ондје, где су гостионице постале од

и Зубаца у Херцеговини (Насеља II, стр. 1162.—1163.) вели ово: »Поред крснога имена у требињском крају имају и прислуге, докле их у Хумници нема, нити их је када било. Обично се прислужује онај дан кад је сеоској цркви слава... Прислуге се готово исто онако славе као и крсно име...«

Колико је црквена слава нераздружила од прислуге види се и по томе, што се и данас при мијењању прислуге узима обзор на црквену славу. Такав један случај наводи А. Јовићевић (Ријечка Нахија у Црној Гори. Насеља VII, стр. 609.) да су ту скоро Мудреши и Маретићи у Цеклину узели Спасовдан, дан црквене славе и стару славу Борозана и Ломпара у Бокову, за своју прислугу.

<sup>1)</sup> Вл. Скарић: Поријекло православног народа у сјеверозападној Босни. Гласник земаљ. музеја у Сарајеву, 918. стр. 235., примј. 3.

<sup>2)</sup> Др. Алекс. Митровић: Крсно име није ни патаренског, ни српског, ни православног постанка. Гласник земаљ. музеја за Б. и Х. 1912. стр. 394.

<sup>3)</sup> Саво Накићеновић: Бока. Насеља IX. стр. 392.—9., 418., 537.

<sup>4)</sup> Андрија Јовићевић оп. cit. стр. 632.

<sup>5)</sup> Михаило Вељић оп. cit. стр. 433.

скоро или их још нема никако. Оскудица у гостионицама без сумње је и створила врлину гостољубља. Оно је била једна потреба, коју је свако осјећао, јер је свако био упућен на туђу гостољубивост<sup>1)</sup>). То је тако било свуда у свијету. Но нас се не тиче сав свијет, већ нам је стало до тога да знамо како је у нас и у наших сусједа, који су у прошлости дијелили с нама свако добро и зло. те су се ради истих узрока развили и у нас и у њих исти обичаји и схватања. Наши сусједи Арбанаси имају у својим обичајима много заједнице с нама, нарочито са оним дијелом нашега народа, који им је у најближем сусједству. Арбанаска гостољубивост прелази све границе удворности према госту, па се кадгод спушта до ропске понизности<sup>2)</sup>). За то ћemo погледати како се проводе код њих храмске славе. Хан приповиједа о храмским славама у средњој Арбанији ово: »Неке храмске славе служе цијелим покрајинама за заједничко зборовање и имају посјетилаца на хиљаде. При томе је обично и вашар, и светковина траје више дана, већином три. Ако је манастир или црква богата, а број посјетилаца није врло велики, онда сваки добије по један врч вина и по један хљеб, каткада и маслина и сира, а за то дарује према својим приликама дар у новцу, о чијем се сакупљању брине свјетовни старјешина или старјешина цркве и манастира<sup>3)</sup>). Исти обичај угошћавања налазимо и у нашега народа Боке Которске. Манастир Савина код Херцег-Новога слави Велику Госпођу и на славу дође много народа из Херцеговине и Боке. Пријашињих времена су савински калуђери припремавали по 3—4 пећи пшенична хљеба и по 3—4 велика бакрена котла боба, пшенице и леће народу за вечеру уочи празника. Уз јело су давали калуђери народу и вино. Сјутра дан би калуђери опет гостили народ. Давали су му ракије, варенога меса, пиринача, хљеба и вина. Ближњи би гости, као и о крсном имену, одлазили кући одмах по вечерњи; а даљни, као Херцеговци, Кривошије, Маини, Побори и др. би остаяли још једну ноћ код манастира<sup>4)</sup>). Дакле је светковина и овдје трајала три дана као и у Арбанији и о породичним крсним славама.

У оба ова случаја је домаћин црква, која исто онако части госте као и приватни људи о својим крсним славама. Овако се исто морало поступати и о храмским славама сеоских парохијских цркава. Ако црква није била богата, па није могла поднijети трошка, или ако је цркви као засебном тијелу било немогуће приредити све, што треба, шта је природније, него да угошћавање приме на се сељани и воде госте својим кућама, да их угосте и уконаче

<sup>1)</sup> Спиридон Гопчевић је пегђе у неком свом дјелу констатовао, да гостољубивост код становника Балк. Полуострва опада од запада према истоку. Дакле су наши и арбанаски крајеви они, где је гостољубивост јако развијена. Статут жупе Грбаља у Боци Которској има нарочити члан, 107., којим се сваком поглавици пријети знатном глобом, у чијем селу странац не би нашао ноћишта и хране. С. Новаковић: Законски споменици српских држава средњега века V, стр. 114.

<sup>2)</sup> Марко Миљанов, op. cit. стр. 5.—11. и 49.—51.

<sup>3)</sup> I. G. von Hahn: Albanesische Studien стр. 168.—169.

<sup>4)</sup> С. Накићеновић op. cit. стр. 342.—4. Он још казује, да су калуђери јело благосивљали. Један дио варива, што ће се јести о вечери уочи празника, однесе се у цркву на благослов, па се послије измијеша са другим дијелом варива и дијели народу. Изашаје би народ на позив калуђера ухватио коло. Писац не вели јесу ли играли и калуђери, али каже, да су они започињали пјевање пјесмом Пресвјата Богородица, спаси нас. Народ онда настави пјесмом Скочи коло, да скочимо. Сјутра дан су калуђери под епитрахијом благосивљали ручак.

докле траје храмска слава. Слава фактично траје два дана или тачније дан и ноћ, т. ј. док се сврши вечерња уочи празника и сјутра служба и вечерња. Толико времена гости морају остати у селу и за толико их времена ваља гостити. Даљни су морали остати и другу ноћ на ноћишту, па су одлазили тек трећи дан. Ето тако замишљамо тродневно трајање храмске славе у селу и дошћење гостију по приватним кућама у име цркве и испред ње<sup>1)</sup>). Разумије се, да је свакој породици у селу, где црква слави, било најзгодније и најмилије примити оне госте, с којима је породица била повезана родбинским, пријатељским или пословним везама, те су најрадије примали такве госте. А и сами гости су се осјећали угодније у оним домовима, с којима су били познати и повезани споменутим родбинским и пријатељским везама.

Да ово није фантазија доказаћемо једним примјером из садашњости. У далматинским Пољицима код Сплета има свако село и многа маћала своју храмску светковину. »Kad je brgulja ili blagdan u jednom selu ili kraju sela, spremi se ručak, užina, marendi, večera, valja pogostiti prijatelje, znance, rodbinu, koja dogje iz tog sela ili iz drugog u po'ode. Netom se vidu u crkvi ujutro na prvoj ili drugoj misi, odma' se javljaju i pozivlju na ručak iza mise, pa poslin ostanu cili dan. Niki bolji znanci i 'dje je bliža krvina (rodbina), još koji dan pri brgulje poruči po komu, da jim se nadaju na ručku.« Онда писац описује бругуљу у Доњем Доцу на св. Мартина. Неки пријатељи дођу уочи дана на ноћиште. »Drugi dan po sv. Martinu spremi se i veseli ka i prvi dan sve do marendi, za marendom najzadnja jizbina iznese se pirnič, što je znak, da imaju prijatelji opremit se kući... Kako bude više puta o Martin danu ružno vrime, ostanu prijatelji i tatreći dan...«<sup>2)</sup>

Дакле све оно, што је у обичају при звању и угошћавању гостију о храмским именима, налазимо и о храмским славама сеоских цркава. Разлике ту нема апсолутно никакве осим у узроку, који је довео госте у кућу, да ли је породично крсно име или сеоска храмска слава. Треба само да нестане цркве, али да остане њена храмска слава, па је нестало и те разлике. А цркве су, како знамо, постала и нестајале. Пожар, гром, земљотрес, старост и непријатељи су рушили цркве. Ако се није могао наћи нико, да измогне трошак око обнове остало је село без цркве, али не и без храмске славе. Она се и даље као сеоски обичај одржавала с колјена на колјено. Вријеме је прекрило заборавом узрок сеоске храмске славе, те су сада сељани сматрани њеним носиоцима. Слава је дакле прешла са цркве на породице у селу.

Но није само обичај подржавао храмску славу, него и култ мртвих. Цркве су хришћанских времена постале средишта мртвачкога култа. Око цркава су парохијани копали своје мртве, а на гробовима и у цркви су свршавали помене (за њихову душу. Свака је породица ту имала гробове својих близих и даљих предака, према којима су имале дужности пијетета не само њихове породице, него и црква као према својим бившим ктиторима, приложницима и парохијанима. Јер су цркве саме по себи биле такођер гробнице, само већих димензија, где су се сахрањивали њихови оснивачи и други чланови њихових

<sup>1)</sup> Из приватног смо извора сазнали, да је старијих времена народ Боке Которске доиста долазио у госте сељанима онога села, у коме је црква славила свога светитеља.

<sup>2)</sup> Franjo Ivanišević: Poljica. Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena, X. стр. 29.—31.

породица. Чини се, да су неке мале цркве нарочито и једино у ту сврху и подизале, па су с тога врло скромних димензија, а да би могле примити доста народа о другим свечаним данима, који нијесу били намирењени мртвачком култу. У требињском крају старинске цркве су само 2—4 м широке, а 3—6 м дугачке. Исто су тако малене и оне неколике дрвене цркве у сјеверозападној Босни, о којима нико не зна када су подигнуте. Баш ради тога, што су ове цркве намирењене, како се чини, у првом реду мртвачком култу, настала је између њих и покојника тако тијесна веза, да је није могла прекинути ни пројена вјере њихова потомства<sup>1)</sup>.

Да се из црквене славе развије породична допринојеле су и поједине породице, које су о свом трошку градиле цркве. Наши средњевјековни владари и властела, велика и мала, дизали су цркве и манастире у сврху, да им светитељи, којима се цркве посвете буду заступници пред Богом. За то народ цркве и манастире и назива задужбинама. Владаоци и велика властела су били могућни подићи многу задужбину и намирењити их разним свецима, да стеку виште заступника пред Божјим престолом. Но у тој могућности није било оно мало, сиромашно племство, властелинчићи или војници, кога је било, нарочито ранијих времена, врло много<sup>2)</sup>. Они су се морали задовољити са једном задужбином и једним заступником пред Божјим лицем. Ко ће коме свецу подићи цркву зависило је од угледа, који су поједини свеци уживали у коме крају. А може бити, да је при посвети цркве свецу одлучивало оно хришћанско име, које је за живота носио онај покојник, за чију је душу грађена црква или је била намирењена покојнику као гробница.

**Јиречек<sup>3)</sup>** је утврдио за неке светачке култове, да су били раширени по цијелом Балкану. Полуострву, а за друге, да су били специјалитети неких већих или мањих области. Значајно је, да је већина тих светаца у нашем народу постала предметом особитог штовања у форми крсних имена. Њихове су цркве биле многобројне у српским приморским и сусједним арбанаским крајевима. Нарочито то вриједи за приморје од Дубровника до Драча, где су цркве биле посвећене искључиво оним свецима, које Срби славе данас као крсна

<sup>1)</sup> У Гласнику земаљ. музеја за Б. и Х. 1890. стр. 225.—8. објавио је Матија Бијелић чланак Два старобосанских натписа у Влаховићима. Натписи се налазе на гробним плочама у старинској цркви села Влаховића у Јубинском котару у Херцеговини. Уз натписне текстове је забиљежио Бијелић и народну традицију, по којој су неке православне и муслиманске породице у селу потомци оних, чији су гробови у цркви. По Бијелићу су гробне плоче остале неоштећене с тога, што су их чували муслимани Зечићи, потомци оних покојника. Нама је доцније писац саопштио, да црквени кључ чува код себе сеоски муктар Зечић и то с тога, што су му у цркви сахрањени преци. Колика сила од угјеџаја покојних предака на потомство, да их ни вјера не може одвратити од тијесних веза са богомољом друге вјере.

<sup>2)</sup> Како је много било овога племства може се видjetи по оним честим њиховим баштинама, које су у своме имену носиле име свога баштиника, савременог или ранијег. У Хрисовуљи Урош I., којом је потврдио манастиру св. Петра на Лиму дар великог кнеза Мирослава, спомиње се 9 таквих села и заселака, као Богошевине, Уљаревина, Гостиловина, Плавковина, и т. д. (Ј. Стојановић: Стари српски христовуљи. Споменик срп. краљ. академије III. стр. 8.—9.) Карактеристични завршетак -овина, -евина одаје њихов баштински карактер, како се и данас у Босни и Херцеговини сматрају земље именоване таквим именима.

<sup>3)</sup> Dr. C. Jireček: Das christliche Element in der topographischen Nomenclatur der Balkanhalbinsel; Die Romanen in den Städten Dalmatiens I.

имена. По Шуфлају<sup>1)</sup> је сјеверна Арбанија у средњем вијеку имала знатан број цркава посвећених св. Ђурђу, Стефану, Александру, Срђу, Јовану, Тодору, Николи, Аранђелу, Петру, Богородици, Петки. Ту су дакле заступљени сви они главни свеци, поред неколико мањих, које у форми крсних имена слави данас огромна већина српскога народа. Поред њих су имали понеку пркву и они други свеци, који се у мањем броју славе као крсна имена, као св. Андрија, Илија, Варвара, Марко, Климент и Врачи. Других скоро никако није ни било. Св. Димитрије, који данас има приличан број кришњака, имао је само двије цркве, и то у средњој Арбанији. Код Шуфлаја се не спомињу цркве св. Трифуна, Василија и Мартина, али их је нашао Јиречек<sup>2)</sup> у приморју од Котора до Спљета и даље. По Смиčiklasu<sup>3)</sup> била је понека црква св. Вароломеја, Луке и Томе у Далмацији од Книна до Котора.

Ето тим свецима, а врло ријетко и понеком другом, посвећивали су цркве владари и властела.

На постанак крсних слава утјеџале су без сумње и религиозне братовштине лајика у нашем приморју. Постале у класично доба оне су заједно са романским елементом нашега приморја претуриле све буре, којима су подлегле политичке творевине старих времена. За њих знамо из сачуваних њихових статута, да их је било у нашим приморским крајевима већ у 13. вијеку. Строхал<sup>4)</sup> им приписује још већу старост и имаће право, јер и. пр. право суђења својој браћи, које су братовштине себи придржале без бојазни, да ће с тога доћи у сукоб са представницима свјетовне власти, датира свакако из старијих времена, него што су статути 13. вијека, па је то право унесено у нама познате статуте као нешто, што се само по себи разумије. Осим Дубровника и његове државе, који су имали велики број братовштина<sup>5)</sup>, било их је и по другим приморским крајевима. Познате су трогирске, задарске и каторске<sup>6)</sup>. Из истих институција су се морале развити и автономне кнезине Паштровићи, Грбљ и самоуправне опћине око каторскога залива<sup>7)</sup>. Можемо по аналогији са великим сигурношћу мислити, да је и даље низ српско-арбанско приморје било оваквих институција, па им се турских времена замео сваки траг<sup>8)</sup>. Строхал

<sup>1)</sup> Dr. Milan Šufflay: Die Kirchenzustände im vortürkischen Albanien. Illyrisch-albanische Forschungen I. стр. 188.—281.

<sup>2)</sup> Jireček: Die Romanen I. стр. 53.—56.

<sup>3)</sup> Smičiklas: Codex diplomaticus regni Croatiae, Slavoniae et Dalmat.

<sup>4)</sup> Dr. J. Strohal: Pravna povijest dalmatinskih gradova I. 219. И Vladimir Mažuranić (Prinosi za hrvatski pravno-povjesni rječnik св. 1. стр. 94.—6. ријеч братина) мисли, да су постале много прије 13. вијека и да их је, може бити, било у приморју уз сваку цркву.

<sup>5)</sup> Dr. Kosta knez Vojnović: Bratovštine i obrtnе korporacije u republici dubrovačkoj od XIII. do konca XVIII. vijeka. Monum. histor. iurid. Slavor. Merid. VII. 2. стр. XXXIX. do XLV.; Bjelovučić: Pravilnik bratovštine sv. Stjepana u Janjini. Starine XXX.

<sup>6)</sup> Dr. J. Strohal op. cit. стр. 220.—1.

<sup>7)</sup> С. Накићеновић op. cit. стр. 338. вели, да су се зборови тих автономних опћина звали »брацка«, а чланови зборова »браћа«, што нас сјећа назива *fraternitas* и *fratres* код религиозних братовштина дубровачке области. Исто је тако и суђење међу се без утјеџаја државне власти у бокешким автономним кнезинама и опћинама идентично са автономним суђењем у религиозним братовштинама. Вјероватно је, да су и Теклићи у Црној Гори са старинском црквом св. Текле добили своје име од некакве братовштине св. Текле.

<sup>8)</sup> У 15. вијеку су Бар, Улцињ и Дриваст уговором са Млечима утврдили своју ранију автономију. Ст. Новаковић: Законски споменици српских држава средњега века I.

мисли, да је братовштинама ранијих времена била сврха пружити правну заштиту и сигурност својим члановима<sup>1)</sup>. Из статута дубровачких братовштина се види, да су оне осниване ради његовања побожности, издржавања цркве и обдржавања службе Божје, ради дјела милосрђа према болесним и мртвим својим члановима или како статути наводе »за лијек и спас душа мртвих и живих«, »на славу Божју, на спас и помоћ наше браће, на умножење службе Божје и на опћенито благостање све браће«. Послове братовштина су водили гасталди, суци и пристави. За нас су важне заједничке гозбе, које су приређиване на св. Свете, о Ускрсу и Божићу, а код неких и на дан њихова патрона, т. ј. онога свеца, по коме се братовштина звала и чија је црква била богомоља, братовштине. Још је за нас важно и то, што су неке братовштине обvezивale своје чланове, да на гозбу донесу по један колач и обичај неких братовштина, као оне св. Марије од Акшуна и св. Јована Крститеља на Лопуду, да гозбу дају и послије погреба својих чланова. И на пошљетку дужност судаца у братовштини св. Спаса у Мокоштици на дубровачкој Ријеци, да на гозби за столом дворе и служе браћу<sup>2)</sup>. Све нас ово сјећа на обичаје о крсним именима, те с тога и мислимо, да између њих и братовштина мора бити тијесне везе. Па пошто су братовштине старије од крсних имена морамо мислити, да су оне утјецаје на постанак и развитак крсних имена<sup>3)</sup>.

### Крсна гозба.

Славска ужина или ручак на длаку је сличан гозби (*convivium, συμπόσιον*) класичних народа. Управо је за чудо како је далеко ишао наш народ у коирању својих грчких и римских узора и како ни вијекови нијесу створили промјена у начину гошћења. При погледу на ту сличност морамо се питати, да ли крсна ужина има у себи уопће штогод, што није туђе, него наше, оригинално, донесено из раније сјеверне домовине. И не само крсна гозба, него и оне друге, које се приређују у разним свечаним приликама, носе на себи тип

У Привасту су биле тада три братовштине: св. Креста, св. Ђурђа и св. Богородице, које су се као и братовштине дубровачких ковача-котлара и кожушара звале *scuola*. С. Новаковић оп. cit. стр. 84., Vojnović оп. cit. 2. стр. 45. и 130.

Важне су, у Новаковићеву дјелу (стр. 105.—16.) садржане, автономне уредбе жупе Гребља. Поред многих других ствари ту се спомињу и дужности жупљања према старјенимама, према болесним и умрлим суграђанима, које су потпуно идентичне са истим дужностима чланова религиозних братовштина у дубровачкој држави.

<sup>1)</sup> Strohal оп. cit. стр. 218.

<sup>2)</sup> Dr. K. Vojnović оп. cit. XXXIX.—XLV.

<sup>3)</sup> Чини се, да су приморске занатлијске братовштине у нечем послужиле као узор еснафским корпорацијама у унутрашњости Балк. Полуострва. Стога је за наше питање врло важна свечаност ослобођавања калфи у Сарајеву. Покојни Константин Хаџи-Ристић је у Даници од 1867. у серији чланака Из Босне о Босни описао како се вршио тестијр ћурчијско-трговачких калфи. За нас је важно ово место (стр. 666.): »Кад слугу (мисли калфи) у Босни и у Сарајеву одпуштају, нејма обичаја издавати му свидетелство, него чине тестијр. У старо вријеме тестијрски састанак одвећ је свечано провођен. Позвати на тестијр остали би и на ручку и слављено је као крсно име...« А са стр. 669. вадимо из текста насхата (савјет, поука), који је читан новоме калфи ово место: »Да господ Бог почившијех нашијех господара мајстора душе сподоби у царство небеско...« Дакле и у овој прилици се еснаф сјећа својих покојника.

својих класичних узора, а славска је њена готово ни мало не промијењена ко-  
пија. Оно нешто разлике, што има, није у одступању од класичних узора у  
опће, него је само разлика од грчких, који се разликују и од римских. Тако  
н. пр. пада у очи на једној страни скромност грчких јела, која су и ранијих и  
доцнијих времена била не само скромна, него скоро сиромашна, а на другој,  
нашој и римској, страни обилатост<sup>1)</sup>). Само се наши јужни крајеви, који су од  
почетка па до данас стајали под јаким грчким утјецајем, приближују у том  
погледу своме грчком узору.

А сада да погледамо колика је сличност између нашега начина гошће-  
ња и угошћавања и начина класичних народа, специјално Римљана.

Наша крсна ужина започиње касно иза подне<sup>2)</sup>, као и римска сепа,  
која је почињала између 9 и 10 са хата дана (по римском и данашњем оријен-  
талном рачунању<sup>3)</sup>). Ако су гости звани на вечеру њима се када дође вријеме  
сједања за софру изува обућа и пољева им се на руке, да их умију и пред  
ужину и пред вечеру<sup>4)</sup>). За софру не сједа женскиње, већ само мушки. У Грка  
је у том погледу владала онаква иста строгост, као и у нас. У Римљана је ра-  
нијих времена било исто тако, па се доцније одступило од тога обичаја. Али  
је вјероватно, да се стари римски обичај задржао и доцније на селу у Ита-  
лији и по провинцијама. Прије него ће се почети јести гости се заједно са до-  
маћином моле Богу<sup>5)</sup>). Уз прва јела и прије њих пије се у нас ракија, чиста или  
з а м е ћ е н а<sup>6)</sup>). Грци нијесу имали обичаја пити уз јело, а код Римљана се  
као и у нас пило и уз јело и то уз прва јела замеђено вино, *m u l s u m*. Та су  
прва јела у њих била хладна и увијек таква, да се њима отвара апетит, па су  
тај дио гозбе звали *g u s t u s*. Јели су сирово биље: лођику, спароге и друго,  
па јаја, сир, маслине, рибу и школјке<sup>7)</sup>). И у нас најприје износе на софру јела  
те врсте. Уз пост се једе у Левчу и Темнићу родаква са зејтином и киселе  
цаприке<sup>8)</sup>; по Милићевићу се једе најприје кисели сјечани купус са расо-  
лом или кухан с пириначом и зејтином<sup>9)</sup>). У Ужицу и дуж Скрапежа се износи  
лук, родаква и киселе паприке<sup>10)</sup>). На мрсу су прва јела у Левчу и Темнићу  
пихтије, сир с кајмаком и кисела чорба<sup>11)</sup>; у Златибору и Рујну сир и кајмак<sup>12)</sup>).  
— Код Римљана иза *gust-a* настаје права сепа, у којој долази на трпезу младо  
јаре и живад, па тим завршава први дио гозбе<sup>13)</sup>). У нас се износе разна топла

<sup>1)</sup> Guhl und Koner: Leben der Griechen und Römer VI. издање, стр. 440.

<sup>2)</sup> По Грђићу: Из народа и о народу I. стр. 13. и по Врчевићу: Три главне народне све-  
чаности, стр. 94. крсна ужина почиње на два са хата иза подне. Крсна имена падају већином  
у зимско доба године, за то 2 са хата иза подне сматрамо касним временом.

<sup>3)</sup> Wissowa-Kroll: Paulys Realencyclopädie der class. Altertumswissenschaft III. чланак  
сена, col. 1895.

<sup>4)</sup> Грђић оп. cit. стр. 8.; Wissowa-Kroll оп. cit. III. сена, 1897. и VII. полувеска, con-  
vivium, 1207.

<sup>5)</sup> Грђић оп. cit. стр. 9.; Wissowa-Kroll оп. cit. III. сепа, 1897.

<sup>6)</sup> М. Ђ. Милићевић: Славе у Срба. Годишњица I. стр. 119.

<sup>7)</sup> Wissowa-Kroll оп. cit. III. сена, 1896.—7.

<sup>8)</sup> Ст. М. Мијатовић: Обичаји срп. народа у Левчу и Темнићу. Срп. етнограф. Зборник  
VII. стр. 56.

<sup>9)</sup> и <sup>10)</sup> Милићевић оп. cit. стр. 117. и 118.

<sup>11)</sup> Wissowa-Kroll оп. cit. III. сена, 1896.

јела, међу њима исечена јагњетина или свињетина<sup>1)</sup> на мрсу, а на посту риба, где се може добити. — При јелу се у нас на селу употребљавају само кашике за чорбаста јела, а друга се јела дохваћају прстима. Ни класични народи нијесу употребљавали виљушака, него су и најуглађенији и најодличнији људи јели прстима<sup>2)</sup>. Кашику је код Римљана замјењивао који пут комад издубљена хљеба, вальда хљебне коре. Карактеристично је, да се то исто практикује и данас негде у Херцеговини када се једе пилав<sup>3)</sup>.

Други дио гозбе, *commissatio* или *secunda mensa* код Римљана, *συμπόσιον* код Грка, започиње када се жртвом и молитвом заврши први дио. Грци су завршавали први дио гозбе призивањем Агатодајмона (*ἀγαθὸς δάιμων*)<sup>4)</sup> и напијањем за њега. Пило се из малих чаша чисто, непомијешано вино. Иначе су Грци пили вино помијешано с водом. За тим се отпјева химна *Παιάν*. Овај моменат класичне гозбе одговара дизању у славу на нашим крсним вечерама и ужинама. Јер као што је наше дизање у славу најсвачанији моменат цијеле крсне славе, исто је тако и код Грка призивање Агатодајмона и напијање за њега био најсвачанији тренутак њихове гозбе. Овај моменат грчке гозбе није имао важности само због свога религиознога карактера у опшће, већ још више с тога, што се тада вршило жртвовање, које се код свију народа изводило са оном озбиљношћу и свечаношћу, која приличи тако свечаним актима. И дан дањи у хришћанској цркви на литурђији сматра се најсвачанијим моментом онај час, када се врши трансусстанцијација хљеба и вина у тијело и крв Христову, и то с тога разлога, што се тим врши жртва, којом је Христос искупио род људски од гријеха. Ова сагласност најсвачанијих момената наше крсне славе и класичне гозбе наводи нас на мисао, да нашем обичају дизања у славу тражимо поријекло у овоме моменту класичне гозбе<sup>5)</sup>. Али има још сличности. Грци су осим споменуте жртве на свршетку првога дијела гозбе жртвовали и на почетку другога дијела, како они, тако и Римљани. Овај други дио, *commissatio* (*συμπόσιον*), почињали су Грци жртвом и напијањем за Зевса Сотера, а Римљани за Ларе и домаћинова Генија. По другој верзији су Грци жртвовали прву чашу за Зевса Олимпијског, другу за Хероје, па тек трећу за Зевса Сотера<sup>6)</sup>. Дизање у славу у нас се

<sup>1)</sup> Грђић op. cit. стр. 34.; V. Ardalić: *Bukovica. Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena VII.* стр. 246.

<sup>2)</sup> Wissowa-Kroll op. cit. III. сеза, 1897.

<sup>3)</sup> Paulys Realencyklopädie, старо издање, II. стр. 1302.; С. Тројановић: Старинска српска јела и пића. Срп. етнограф. зборник II. стр. 124. по неком наводу В. Врчевића.

<sup>4)</sup> Wissowa-Kroll op. cit. I. полуслеска, Agathodaimon, 746.

<sup>5)</sup> L. Niederle: Slovanské starožitnosti, Oddíl kulturní I. стр. 217.—С. наводи примјере из поганске и прве хришћанске прошлости сјев. Словена како се напијало боговима односно хришћанским свецима. Али се из примјера не види, у које је вријеме гозбе то рађено. Опис гозбе код хунског кана Атиле не одговара нашим крсним гозбама.

<sup>6)</sup> Wissowa-Kroll op. cit. VII. полуслеска, commissatio, 611. Може бити да ово тројство одговара нашем спомињању св. Тројице у једној здравици.

Сличност између обреда читања славе и проскомидисања у цркви потврђује свештеник Љубомир Пећо у чланку Das Sippenfest (krsna slava, krsno ime) bei den Serben. Zeitschrift für österreichische Volkskunde. 1913. стр. 118. »Diese »slava« ist ein Kirchenslavisches Gebet,... das in der orthodoxen Kirche bei der Proskomidie verwendet wird.«

врши при првој или трећој здравици, како је у коме крају обичај<sup>1)</sup>). Гдје се прије славе здраве двије раније здравице, ни те двије нијесу обичне, профане, јер се једна напија у добар час, а друга у бољи час. Ове двије здравице и слава имају dakle религиозан карактер и одговарају троструким грчким здравицама. И напријед споменуто пијење чиста вина за Агатодаймона има своју аналогију у нашем обичају, да у славу пију, односно сркућу, из исте чаше сви гости и сва домаћа чељад<sup>2)</sup>). Тако исто и грчки Παλάν има у нашем народу аналогију, расширено може бити по цијелој територији, где се слави крсно име, ијесму: Ко пије вино за славе Божје, помоз' му, Боже, и слава Божја. Судећи по свему сличност је тако велика, да нашем обичају дизања у славу морамо тражити поријекло у споменутим религиозним ајктима класичних народа.

Послије религиозног обреда у нас, Грка и Римљана настаје права пијанка, која је изражена у грчком називу συμπόσιον, и ако су Грци под овим именима разумијевали и први дио гозбе. И наш народ схваћа гозбу као пијанку, па ће у многим крајевима они, који иду коме на крсно име, рећи да иду на пиће мјесто на крену славу<sup>3)</sup>). За пијанку су Грци и Римљани одабирали једнога између гостију, да управља пијанком. Грци су га звали ἀρχων τῆς πόσεως, συμποσίαρχος, βασιλεὺς, а Римљани potandi moderator, arbiter bibendi, rex vini<sup>4)</sup>, magister или rex convivii<sup>5)</sup>). И паше крсне гозбе имају једнога таквога функционера, чија је дужност пазити како се пије, да се ко не прескочи чашом, и зове се долибаша<sup>6)</sup>.

Па и сам начин, како се пије и напија, истоветан је у нас и у класичних народа. И у њих и у нас се пије и наздравља на десно<sup>7)</sup>.

### Крсно име је постало у српском приморју.

Већ из досадашњих расправљањасе могло наслућивати, где ваља тражити колијевку крснога имена. Она честа наглашавања латинских и роман-

<sup>1)</sup> М. В. Милићевић op. cit. str. 129.; Вук-Стеф. Карадић: Живот и обичаји народа српскога, str. 73.

<sup>2)</sup> »Die Beziehung zum Wein, spricht sich auch in der Sitte aus, nach dem Male, wenn die Tische entfernt waren, einen kleinen Becher ungemischten Weines, den Trunk des Agathodaimon, zu schlürfen.« Wissowa-Kroll op. cit. I. полувеска, Agathodaimon, 746. Оно мјесто у цитату смо ми подвукли.

<sup>3)</sup> Идентичност свечанога гошћења и пића у нас може потјецити и из наше словенске прошлости. Стари је словенски термин за гозбе о свечаностима био пиръ, ријеч, која је извештена од глагола питьи. Niederle op. cit. I. str. 218.

<sup>4)</sup> Wissowa-Kroll op. cit. VII. полувеска, comissatio, 612.

<sup>5)</sup> Guhl und Koner op. cit. str. 756.

<sup>6)</sup> Грађани оп. cit. I. str. 9.; В. С. Врчевић оп. cit. str. 95.; V. Ardalić оп. cit. str. 242.; М. В. Милићевић оп. cit. str. 142.

<sup>7)</sup> Wissowa-Kroll op. cit. VII. полувеска, 614. »Hiebei war nun die gewöhnliche Sitte das oft erwähnte πίνειν επὶ δεξιᾷ ... Es bestand darin, dass jeder seinem Nachbarn zur rechten zu trank... Bei den Römern scheint es wenig üblich gewesen zu sein; es erscheint bei Cic. Cat. mai. 46 als alte Sitte, sonst nur bei Plautus.« На ово бисмо имали примјетити, да је стари обичај, кога Пицерон спомиње, могао остати код простога свијета и даље, и ако су га отменији кругови изобичајили. Али је свакако напијање грчки обичај, јер су га Римљани звали graeco more bibere. То ипак не искључује, да је дошао преко Римљана на источну обалу Јадрана.

ских утјецаја воде на ње право у приморске крајеве Јадранскога Мора. Но са напријед употребљеним аргументима нијесмо још никако искрili доказни материјал, којим се може утврдити приморско поријекло крснога имена.

Напријед је споменуто, да осим православних Срба славе крсно име и католички Срби и Арбанаси. Ови су као неки изузетак поред огромне масе православних Срба, јер једни нијесу православне вјере, а други нијесу Срби, па ипак славе крсна имена<sup>1)</sup>). Узвеши у обзир, да они нијесу једини сусједи православних Срба настаје питање зашто баш они, да славе крсна имена, а не и други сусједи српско-православнога народа: православни Арбанаси, Цинцари, Грци, Бугари, Власи, Маџари и Хрвати. Какви су узроци могли дјеловати на иноплемене и иновјерне Арбанасе и на иновјерне католичке Србе, да се у прослављању крснога имена изједначе са православним Србима, док се међу тим истовјерни и истоплемени Бугари, као и истовјерни православни Арбанаси, Цинцари, Грци и Румуни, и истоплемени Хрвати нијесу изједначили. Ову аномалију тумачимо претпоставком, да крсно име није постало ни код јужних, ни код источних српских сусједа, па ни међу самим Србима јужних и источних области, него у онеме крају српске народне територије, где се православни Срби додирују са Арбанасима и Србима католичке вјере, дакле у српско-арбанаском приморју. Овоме у прилог можемо навести то, што онај особити начин прослављања са римским начином гошћења губи од своје оригиналности што се више иде к сјеверу, истоку и југоистоку кроз српске народне крајеве. Да није у 19. вијеку из национално-обранбених обзира крсно име проглашено националном светињом оно би се на периферији изгубило или би бар још више изгубило од своје првобитне оригиналности, од које је и онако већ доста испчезло. Изгубило би се с тога, што су ти крајеви и сувише далеко од претпостављенога центра у приморју<sup>2)</sup>.

Значај нашега приморја, одакле су у наш народ долазили многоструки романски културни утјецаји није још довољно оцијењен. Јиречек је унио доста свјетlostи у ово културно-историјско питање наше прошлости, али је посао остао недовршен. Из онога, што до сада знамо, може се само наслућивати јачина и обим романских културних утјецаја на Србе, нарочито у приморским крајевима. За то су наше старе приморске архонтије, а специјално Дукља, о којима још и сада мало знамо, од велике важности за наш културни развитак. До сада се сматralо, а сматра се још и данас, да је Рашка прва српска државна творевина, чији је даљи разvитак био једно вријеме прекинут периодом дукљанске краљевине. Чини се, да овакво схватање није исправно. Ако се имају на уму

<sup>1)</sup> Влахе у Србији и у Малој Влашкој не узимамо у обзир с тога, што су први скораšnji досељеници, па су крсно име примили од Срба. А они су га други, у Малој Влашкој, по свој прилици такођer примили од Срба.

<sup>2)</sup> Ево једнога примјера како је крсно име на периферији изгубило од оригиналности: «За време целе славе сви они, који су за софром или трпезом крсте се само на првој чаши ракије и после јела на првој чаши вина. Неких испијања у славу и нарочито великих здравица готово и нема.» Вл. М. Костић: Из Лужнице и Нишаве. Срп. етнogr. Зборник XVI. стр. 125. Подвучени ред смо ми истакли.

Госп. Милан Караповић, свештеник, саопштио нам је други примјер са другога краја српске народне територије. Неки Личани досељени у бихаћки и цазински котар у Босни нијесу славили крсних имена, док им свештеници тамошњих парохија нијесу растумачили важност крсне славе.

прилике у Дукљи и Рашкој, прва је свакако имала више погодаба за развитак правилнога државнога живота. Рашка је додуше била национално хомогенија од Дукље, јер су у овој биле помијешане три нације: Срби, Романи и Арбанаси. Но ваља узети у обзир, да тада национални фактори нијесу играле велику улогу при стварању држава. Шта више баш ова национална мјешавина у Дукљи дала је згодну подлогу за развитак једне уређене државе. Дукљански су Срби затекли у овоме крају већи број сачуваних романских градова и градских опћина, него њихови саплеменици тамо даље на сјеверу, где се развила хрватска држава, а да и не говоримо о српској унутрашњости<sup>1)</sup>). Становници тих грађева и околних села били су народ варошке културе<sup>2)</sup>). Код њих се сачувало хришћанство и црквена организација, која је у унутрашњости ишчезла заједно са старијим становништвом. Разлика у вјери код доњака Срба и старијаца Романа и Арбанаса била је велика сметња асимилацији једних с другима. Али је сачувано хришћанство директним утјецајем почело одмах дјеловати на доњаке<sup>3)</sup>), дакле много раније и брже него у унутрашњости. Раним христијанизовањем приморских Срба уклоњена је главна сметња интимнијем саобраћају између доњака и старијаца, па је тада започело брзо и интенсивно културно дјеловање ових на оне<sup>4)</sup>). Тако су се приморски Срби почели много прије од својих саплеменика у унутрашњости упознавати са политичким и друштвеним институцијама и организацијама Романа. У овој практичној политичкој школи су приморски Срби раније сазрели за стварање уређене државе и друштва, него рашки Срби, који су дуже времена остали у варварској дезорганизацији. Поред свега тога Јиречек тврди, да су приморски Срби због националне измишљаности са туђим елементима били без политичкога значаја још у вријеме цара Константина Порфирогенита<sup>5)</sup>). Ми ово не можемо узети као сасвим тачно, јер стоји у опреци са оним, што мало час констатовасмо о могућности јачих културних утјецаја у приморју и могућности бржега политичкога развитка. И сам Јиречек спомиње некога архонта Петра<sup>6)</sup> у 9.—10. вијеку, а то је од прилике оно вријеме када је Дукља, по другој вијести, показала толико снаге, да су Мљеци од ње зазирали, па приликом једне навале њихове флоте на Дукљу били и разбијени<sup>7)</sup>). А и сам Константин Порфирогенит ставља дукљанскога архонта у један ред са архонтима Хрватске, Србије, Захумља и Травуније, јер се у преписци са сваким од њих цариградски двор служио истом титулом<sup>8)</sup>). Да-  
кле је ипак Дукља, а с њом и друге наше приморске земље имала некога по-

<sup>1)</sup> Јиречек: Историја Срба стр. 92.

<sup>2)</sup> Jireček: Die Romanen in den Städten Dalmatiens I. стр. 42.

<sup>3)</sup> Јиречек ор. cit. стр. 166.; Ст. Стanoјeviћ: Борба за самосталност католичке цркве у неманићкој држави, стр. V.

<sup>4)</sup> Јиречек ор. cit. стр. 151.; Ст. Стanoјeviћ ор. cit. стр. V. Оли ово: »Може се без пре-теривања рећи и фактима утврдити, да је целокупан, и политички и верски и културни, живот нашега народа у западним крајевима кроз цео средњи век, а у појединим врло важним момен-тима и живот целога српскога народа, био проткан разним утицајима католичке цркве.«

<sup>5)</sup> Јиречек ор. cit. стр. 102.

<sup>6)</sup> Оловни печат дукљанског архонта Петра споменут у истога на стр. 120.

<sup>7)</sup> Цитат о овоме предмету из Johannis Chronicon Venetum из године 840. у дјелу Piero Sticotto: Die römische Stadt Dioclea in Montenegro. Schriften der Balkankommission der Kaiserl. Akademie in Wien, Antiquarische Abteilung VI. стр. 214., примједба 165.

<sup>8)</sup> Const. Porphyrogenitus de ceremoniis aulae byzantinae II. 48. Вонско издање, стр. 691.

литичкога значења. У осталом, било тало или не било, за пас је у нашем пи-тању у првом реду важна културна вриједност српских приморских земаља: Дукље, Травуније и Захумља. Захумље игра знатну политичку улогу у исто доба када Рашка први пут јаче искаче у политичкој историји српскога народа т. ј. на крају 9. и у почетку 10. вијека, под водством Михајила Вишевића, чији је род, ако је вјеровати традицији, био знатан и тамо на сјеверу прије сеобе. Но Дукљи морамо дати првенство због њеног многобројнијег романског и ар-банашког становништва, него што је то био случај даље к сјеверу у Травунији и Захумљу<sup>1)</sup>.

Романски културни утјецаји, који су захватили приморске Србе, а преко њих и оне у унутрашњости, били су по Јиречеку многоструки. Од свијуј романске институција, које су дјеловале на Србе, чини се, да је црква најјаче утјецаја. Архијескупшија дубровачка, а послије и барска знатно су утјецаје не само на приморске Србе, него и на оне у унутрашњости. Српска унутрашњост се отела латинском и католичком утјецају тек почетком 13. вијека када је св. Саво основао автокефалну српску православну цркву<sup>2)</sup>. Утјецајем цркве су и српски владаоци 9. вијека носили имена, која су прије латинска, него грчка. О јачини утјецаја западне цркве свједочи више цркава у приморју и унутрашњости, посвећених св. Петру. И црквена терминологија православне цркве у Срба одаје знатне утјецаје латинске цркве<sup>3)</sup>. Романскога је поријекла без сумње и скаска о цару Дукљанину<sup>4)</sup>. Институција изабраних судија у јадранском приморју је настала угледањем на далматинске приморске градове<sup>5)</sup>. Наша дворска звања старијега времена подсећају више на уредбе Лангобарда и Франака, него на хијерархију цариградскога двора<sup>6)</sup>. У умјетности је приморје увијек остало под утјецајем запада, а за првих Немањића су западни умјетнички утјецаји продрли далеко у унутрашњост. Велике грађевине Немањића су добрим дијелом грађене у романском стилу, од којих су неке грађене по плану и под надзором приморских неимара. Иницијали Мирослављева јеванђеља одају у бојама јак утјеџај западњачке романске орнаментике<sup>7)</sup>.

Романизмима инфильтровани приморски Срби су као елеменат више културе дјеловали на своје источне саплеменике. Када је дукљанска краљевина стекла политичку превласт над другим Србима културни су се утјецаји потенцирали. Политички су обзири захтијевали, да се од стране дукљanskога двора предузму разне мјере сигурности, којима ће се области у унутрашњости одржати у зависности од дукљанских владара. Свакако су за то употребљавани људи из Дукље, чланови владарске породице и племство, јер су били поузданiji од чланова рашке великојупанске породице и од рашкога племства. Интереси ових експонената и интереси дукљанске династије били су идентични, тим више што дошљаци са запада нијесу имали ослонца у малом племству и народу источних крајева, те нијесу могли изводити евентуалне политичке екстратуре. Ова политика је врло стара и практикована је увијек када је требало осигурати освојењем стечени добитак. Ови експоненти Дукље, као представници господства и више културе могли су цивилизаторно дјеловати и на домаће племство и на народ. Освајач, особито ако је више културан од поби-

<sup>1)</sup> Јиречек оп. cit. стр. 151.

<sup>2)</sup> Jireček: Die Romanen I. стр. 50.

<sup>3), 4), 5), 6), 7)</sup> Јиречек: Историја Срба, стр. 166.—7., 164., 126.—7., 126., 216.

јеђенога, служи побијеђеноме и подређеноме за углед. Његов начин живота, говора и понашања налази увијек имитатора код подређених, који у свом нижем положају признају освајачу не само премоћ политичну, него и културну. Нарочито су такви случајеви чести код виших класа побијеђенога народа. За ово имамо сву силу примјера из наше прошлости, примјера грцизовања, мађаризовања и турцизовања српских виших класа, док су масе народа остале поштеђене од тога. Имајући ово на уму смијемо тврдити, да су и дукљански експоненти у Рашкој и другим крајевима вршили јак утјеџај на племство покорених земаља придобијајући га и нехоте за своју српско-романску културу<sup>1)</sup>. На овај су начин пренесени многи културни елементи из приморја у унутрашњост.

Поред ових, завојевањем насталих, утјеџаја било их је и од друге врсте, нарочито оних, које стварају привредно-прометне прилике. Српско приморје и унутрашњост су од најстаријих времена стајали у привредном саобраћају измеђујући сваки крај један с другим предмете своје привреде и трговине. Безбројне су биле прилике, дане саобраћајем, где је полуварварски Србин из унутрашњости примао културне тековине свога цивилизованијег саплеменика у приморју. Ови су утјеџаји били непрекидни и неометани ни чим, било да се из приморја влада унутрашњошћу или обратно, па чак и онда када није било политичких веза између једнога и другога краја. За то и дајemo већу важност културним додирима, насталим овим начином, него оним, који су настали ушљед политичких прилика.

Потенциран политичком превлашћу Дукље вршио се овај процес асимиловања приморских и загорских Срба све до почетка српске експанзије на југ и исток под владаоцима рода Немањина, а због премоћи српско-романскe културе није престао ни послиje, када су се политичке улоге измијениле, па загорски Срби добили превласт. Српском експансијом у дотадање византијске области на југу и истоку, које су дотле стојале под јачим утјеџајима Византије, започело је и разношење српско-романске културе у те крајеве. Било је тога и прије, али у мањој мјери. Ближи крајеви ових нових области, стечених под Стев. Немањом и његовим наследницима, који су »од краја 12. века освојени и већим делом изнова насељени«<sup>2)</sup>, добили су то ново становништво из већ проширене области српско-романске културе, из онога великога ресервоара људства, који је по својим географским и привредним приликама био увијек активан у насељавању, шаљући свој вишак људства у питомије крајеве своје ближе и даље околине. Сиромашнога горскога пастира, здрава и ратоборна, али и лакома, вазда и свуда су привлачили жупски плодни крајеви. Тежак и пастир, вазда гладан земље, било зиратне или паше, када му отјешња планина, сели. Српски брђани и њихове воје имали су сада заједничке интересе; народ, да задовољи своју глад за земљом, а воје, да помоћу њих осигурају своје ратне добитке. Тако је политичка експанзија на југ и исток проузрокила етничку експансију из рашко-приморских брда у истом правцу. Колонисти, који су били и војници, били су према старицима нових области људи ниже културе, али је дошљачко племство, ако не по култури, а оно по свом освајачком

<sup>1)</sup> Члан великојупанске рашке породице Завида крсти једнога сина у Дукљи и даје му име Немања, име, које је у обичају само у приморју. Jireček: Die Romanen III.

<sup>2)</sup> Jireček op. cit. str. 134.

и господском положају, ипак представљало пропагандистички елеменат, који је додуне и сам примао, али је и давао новој окотини од својих етничких особина. На тај су се начин барем неки елементи српско-романске културе раширили и по новим областима; нарочито у оним крајевима, где византијска култура због велике удаљености њених приморских центара није могла јаче дјеловати. Такви су крајеви били Поморавље и област Метохије и Косова, који су могли највише примити из српско-романског круга. Могућност ширења романских елемената не само у овако близке, него и у врло удаљене византијске области, доказана је<sup>1)</sup>.

Херојски култ, из кога би се по др. М. Васићу код Срба имало развити крсно име, био је снажан и у западним крајевима Балканскога Полуострва, те је и без трачких и грчких утјецаја могло постати крсно име у нашим приморским крајевима. Стари херојски култ сачувао је на западу свеже успомене све до данашњега дана, јаче и боље него на истоку Балканскога Полуострва. По Јиречеку<sup>2)</sup>, је култ маједонског народног хероја Александра Великог био још средином III. вијека раширен по приморју јужно од Љеша. Њега је доцније замијенило штовање св. Александра, који је у средњем вијеку имао неколико цркава по сјеверној Арбанији<sup>3)</sup>. У Црној Гори ужива данас херојско поштовање Иво Црнојевић, коме народ приписује особине св. Илије. Кад сијева и грми, то се Иво љути; када послије дуге сушне падне киша, то се он домолио Богу за кишу; кад вјетар запиши, он то оштри мач. Црногорац се куне душом његовом и призива га, да правду изрекне кад му је увријеђено право, јер он није умро, него живи у једној пећини, па ће кад му буде вријеме изаћи, да гони Турке. Има људи, који увјеравају, да су га виђали чешће о Ђурђеву дану где ходи по развалинама града Ободника<sup>4)</sup>. По народном вјеровању су његови потомци муслимани Бушатлије<sup>5)</sup>, па је значајно како народно вјеровање и другим члановима Ивине породице приписује херојске особине. За ње-

<sup>1)</sup> У чланку *Einige Bemerkungen zum 23. Kapitel des Pavlovschen Nomokanons betreffs der Ausdrücke Ρουσάλια — Роусальки.* Archiv für slav. Philologie XXX. стр. 268. Јагић тврди, да је ријеч *Ρουσάλια* дошла византинцима од Романа посредством балканских Словена. Словенски становници Маједоније и Далмације, вели Јагић, имали су од старина блиских и живих одношаја са Романима Италије и Балкан. Полуострва, па је тако обичај светковања ружа око Духова дошао к њима, слио се са домаћим или на класичном темељу грчко-трачких успомена основаним обичајима и по чисто словенској замјени гласова, која се види код узајмљених ријечи настала је од госаташи позајмљена ријеч роусалина. Да је ријеч код Словена врло стара доказује између остalogа њена појава већ у Савиној Књизи, дакле у једном словенском споменику XI. вијека.

<sup>2)</sup> Jireček: Die Romanen I. стр. 52.—3.

<sup>3)</sup> Васојевићи славе св. Александра Невскога као прислужбу и једна је црква у Лијевој Ријеци, њиховој старој постојбини, посвећена њему. По народној традицији су Васојевићи саградили цркву св. Александра на старом црквишту и узели његов дан (30. август) за прислужбу из захвалности, што су некада тога дана однијели побједу над Турцима. Овдје несумњиво имамо спомен на једну услугу племенскога хероса св. Александра, кога су Васојевићи славили и прије тога догађаја или му прислуживали. Старо црквиште је сигурно такође било његово. Утјеџај руски је учинио, те је прећашњи племенски заштитник замијењен руским светељем Александром Невским. Податке види у Лалевић-Протић: Васојевићи у црногорској граници. Насеља II. стр. 540., 562. и 577.

<sup>4)</sup> Др. С. Тројановић: Главни срп. жртвени обичаји. Српски етнографски зборник XVII. стр. 138.—9.

<sup>5)</sup> В. Ст. Каракић: Срп. народне пјесме II., издање 2., стр. 557., примј. 69.

тога потомка Махмут-пашу Бушатлију, који је 1796. погинуо на Крусама у боју с Црногорцима, вјеровало се, да је здухач. А познато је, да у приморским крајевима народ држи, да здухе бране цијеле племенске области од несрће<sup>1)</sup>. У својству народних бранилаца наше здухе бију бој са прекоморским здухама. За то је била, или је по народном вјеровању требала бити, искрена жалост црногорског владике Петра I. за погинулим здухачем Махмут-пашом<sup>2)</sup>.

Између крсњих имена и гробних стећака (мрамора, машета) мора да има неке свезе. Чини се, да су они наши преци, који су први почели славити крсно име, били такођер први, који су почели на гробове својих мртвих метати стећке. Област где се налазе стећци допире на југ до Косова и до Арбаније, па сјевер до Саве, а на исток до Дрине<sup>3)</sup>. Херцеговина са својих 300 некропола и 22000 стећака представља језгру области<sup>4)</sup>. Додуше велико се мноштво стећака налази и по Босни (осим њених сјеверних крајева) и по Далмацији, а највећи број их се не налази ни у једном херцеговачком котару, него у Босни у котару власеничком, где их је око 6300. Па ипак ми дајемо првенство Херцеговини и сматрамо је језгром цијеле области. О стећцима се у научном свијету са много разлога мисли, да су настали имитацијом римских гробних споменика. Њихови облици и скулптуре одају римске или романске узоре, као што и клетве на оне, који би гроб разорили, сјећају на античне формуле<sup>5)</sup>. Тих

<sup>1)</sup> В. Р-и: Двије три о »здувама«. Бос. Вила 1893. стр. 319.

<sup>2)</sup> Исти. »Свети Петар (Петар Петровић I.) кад је добио и потукао Махмут-пашину војску на Крусе 1796. и кад му донесу главу Махмутову зајаоче и рече: »Бих радија да је погинуло још 100 Црногорца, но што сте ову главу посјекли.« На то га запитају главари зачубени: а зашто? — За то, рече им, јер је ово био најбољи »здувач« од цијеле Скендерије, па ће ови наши без њега изгубити.

<sup>3)</sup> По Ровинском (Черногорија том II. дио 2. стр. 207.) има стећака, цијелих некропола и мањих група, по Црној Гори у Дробњаку са Језерима, у Пиви, околици Никшића, Бањанима и у западном дијелу Грачова. Најужчије леже 2 стећка, као остatak једне некрополе, на Цетињу код Влашке Цркве. По Вуку Карадићу (Рјечник, ријеч стећак) има их од Сиња до Имоћкога. На основу усменога саопћења, које нам је учинио госп. савјетник др. Трухелка, налазе се стећци у великом броју до сјеверне границе Зворник—ушће Спрече—Јајце—Грмеч—једна тачка јужно од Бишћа. Преко те линије их је мање. У цијелом бањалучком и бихаћком округу их је према једном ранијем рачуну дра Трухелке (види доље цитована дјела) око 700.

<sup>4)</sup> Др. Ђиро Трухелка: Старобосански мрамори. Гласник зем. музеја 1891. стр. 369.

Исти: Die bosnischen Grabdenkmäler des Mittelalters. Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Hercegovina III. стр. 405.

<sup>5)</sup> Moriz Hoernes: Alterthümer der Hercegovina. Sitzungsberichte der phil. histor. Classe d. Wiener Akademie XCVII. Bd. II. Hft. стр. 496. Јиречек: Историја Срба стр. 163.; исти: Staat und Gesellschaft im mittelalterlichen Serbien III. стр. 75.

Али има и таквих натписа, који сјећају на средњевјековне талијанске. Ради упоређења доносимо овдје један, који се налази урезан над једним скровиштем калуђерских лубања у манастиру св. Ђурђа на острву Закинту:

Viator, che guardi in su,  
Jo son' stato come sei tu.  
Tu sarai come son' io,  
Pensa questo e va con Dio.

У дјелу Bernhardt Schmidt: Die Insel Zakynthos, стр. 29. и примј. на 164. стр. На шест босанско-херцеговачких натписа са стећака налази се иста или горњој слична формула, од којих једна гласи: ћ съ ъ биль ъко ви, а ви ћете бити како и ъ. Ј. Стојановић: Стари срп. записи и натписи III. број 4797. и 4784., 4791., 4857., 4879. и 4885.

узора је било највише у приморском дијелу римске Далмације. Што се стећци налазе у великом броју и по унутрашњости биће с тога, што су се приморски романски утјецаји почели врло рано ширити у унутрашњост. А што Херцеговина, гдје су, како мислим, најприје постали ти средњевјековни гробни споменици, њих нема у оноликом броју, колико бисмо их очекивали према дужини времена од њихова постанка до престанка, то приписујемо слабој густоти становништва у Херцеговини, која је као краска земља вазда морала бити ређе насељена од Босне. Босна, вазда способнија за ратарство, могла је и прије као и данас хранити већи број становништва, који су за краће вријеме него становници Херцеговине поставили велики број стећака. Стећке је постављало племство<sup>1)</sup>, велико и мало, које је господарило ратарском земљом и ратарским народом. Херцеговина је била више пастирска земља, а пастири су обично били елеменат, који је био изузет испод власти племства. И с овога је дакле разлог било у Херцеговини мање оних, који су подизали стећке, него у Босни.

Узевши Херцеговину, дакле старо Захумље и Травунију, као језгро и матицу области стећака и уваживши »да ће много камење без натписа потицати из тајних времена средњега века«<sup>2)</sup>, можемо са великим вјероватношћу констатовати, да крсно име и сахрањивање под стећцима имају заједнички извор. Поклапање једнога с другим није тек случајно, већ мора имати своје поријекло у религиозним схватањима једног истог етничког елемента. С тога би можда могли из цијеле приморске области издвојити само Травунију и Захумље као земље где је постало крсно име.

На овај крај и његову близку и нешто даљу околину упућују нас и реплики стarih племенских организација, које су још пајбоље сачувале начин прослављања крснога имена. С тога немо се осврнути на племена и племство.

Племство је у доцнијем средњем вијеку било главни представник нације и државе, јер је оно представљало војнички сталеж, који је поред свештенства био једини репрезентант државе и носилац државне идеје. Племства као нарочите класе не познаје рани средњи вијек на Балканском Полуострву, већ се оно развило доцније. Али је било у нашем народу и тада племена и племенских организација. Наш народ је дошао на Балканско Полуострво организован у племена, која су била у исто доба и војничке јединице. Тако се доцније развија из побочних линија владарских породица класа жупана и кнезова, који поред малих људи војничкога реда сачињавају војничку класу народа. Опстанак њихов је услов за другу класу људи, која се бави привредом, те њих

<sup>1)</sup> Постављање гробних споменика било је вазда скончано са мање или више — према величини споменика — труда и трошка, те је то себи могла дозволити само имућна класа, а то је у средњем вијеку било племство. Из натписа на стећцима се види, да су их подизали племићи. У Херцеговини, гдје се је, како се чини, најдуже одржао обичај подизања ових споменика и традиција се изражава у том смислу: »Још се прича, да је свака породица имала по један такав гроб, и, веле, ко није имао те гробнице да га нису сматрали за кућића...« Обрен Ђурић-Козић: Шума, Површ и Зупци у Херцеговини. Насеља II. стр. 1149. примј. 2.

<sup>2)</sup> Јиречек: Историја Срба стр. 164.

Може бити, да и име, којим данашњи свијет врло често назива ова гробља, „грчко гробље“, датира из велике стварије. Ваљда су наши стари затекавши стара римска гробља и Грке као господаре источнога римскога царства, дали гробовима назив грчких.

издржава. Из војничке класе се поплако издвајају два властеоска реда, велмужи или властела и војници, војници, властеничићи. Оба реда сусрећемо у доцнијем средњем вијеку, из кога имамо вијести, организована у племена, братства и куће, које у јавним пословима заступају њихове старјешине. Они имају заједничке земље, које се зову племенита земља, племенито, баштина, племенита баштина и т. д.<sup>1)</sup> Поред крвнога сродства, које се оснива на фактичном или фиктивном поријеклу од једнога претка, поред заједнице у племенској земљи<sup>2)</sup> њих је морао везивати и заједнички култ, јер то не иде једно без другога, као што је до недавно био обичај у Дробњаку, да сваки члан племена, прави или у заједници примљени странац, мора славити дробњачко крсно име св. Ђурђа<sup>3)</sup>. Ми смо се напријед осврнули на улогу, коју су при постанку крсних имена могле играти цркве, што их је градило племство, те у свези са оним, што рекосмо малочас, ианово подсећамо на то. И Ст. Новаковић је уочио ово и сличност између братствених цркава у данашњој Црној Гори и баштинских (породичних) цркава средњевјековне Србије<sup>4)</sup>.

Племенских организација је по Јиречеку било у доцније вријеме средњега вијека само у западних Срба и у Хрвата. На истоку их због брежуља-стог карактера земље и веће власти владалаца није било ни у народу, ни у племству. Оне су се на западу, нарочито у горским крајевима Херцеговине, Црне Горе и Арбаније сачувале до најновијих времена, и то због сточарске при-вреде, незнاتних промјена у начину насељавања и због слободнијег положаја тих земаља под Турцима. Ти фактори, који су племенску организацију очувили до данас, постојали су без сумње и прије — за сточарску привреду то можемо безусловно тврдити — па су могли и најранијих времена, одмах по доласку наших предака на Балканско Полуострво, дјеловати, да се већ до-сене племенске организације и даље одрже и утврде. Хришћанство је са ста-ром религијом, као и свуда, учинило компромис дозволивши даљи опстанак

<sup>1)</sup> Jireček: *Staat und Gesellschaft im mittelalterlichen Serbien* I. стр. 43. a, 26. b, 44.—45., 28. b—30. a, 31. a, 39. b—40. a.

<sup>2)</sup> Братствене и сеоске заједнице данашњих времена у Херцеговини јужно од Неретве спомиње Дедијер: Херцеговина, Насеља VI. стр. 43. Заједнички могу бити њиве, сјенокоси и испаше.

<sup>3)</sup> М. В. Милићевић: Славе у Срба, Годишњица I. стр. 97.—8. наводи разне случајеве, у којима постоји обвеза славити крсно име, из којих се види, да кад неки туђин преузима и нашљеђује нечије име он са именем прима и дужност славити крсно име оне породице, чије је име било. Напротив прави чланови породицâ када одселе од куће немају ни права ни дужности мијесити славски колач, нити кухати кољиво докле год у задрузи код куће има ко славити крсно име. Имење и култ су дакле нераздруживи. Милићевић не каже изрично које имење мисли, непокретно или покретно, али судећи по црногорским аналогијама само нашљедство непокретног имења обвезује на прослављање крсног имена. Љ. Пећо I. с. на-води лијен-примјер из Добоја у Босни. Када се ту људи питају за крсну славу они веле: Која ти је слава по зирату? Дакле није ни земља сва у онће, него само зиратна. Она дакле земља, која се у Црној Гори и данас зове баштина.

<sup>4)</sup> »Знатније је што Ровински бележи на другом месту своје књиге (Черногорія II. 145.—146.) како у Црној Гори свако братство, ма како малено било, има своју цркву у коју иду само братственици тога братства.... Разуме се да су те цркве малене. Иначе ове цркве по братствима, али по веома маленим селима опомињу на баштинске (породичне) цркве средњевјековне Србије, обичај који је, рекли бисмо, онда био распрострт по свему Балк. По-луострву« Ст. Новаковић: Крсна имена. Каракић 1900. год. стр. 105.

старих вјерских облика у новој хришћанској одјећи. Мјесто племенских богова и хероја заузели су хришћански свеци. Судећи по свему ови су брдски крајеви били најзгоднији терен, да се одрже, дакако у новој одјећи, стари култovi. Романска је култура измијенила много штошта, али у суштину племенских култova, донесених и комбинованих са култовима старијаца, није могла продријети због особитога карактера ових земаља и познате конзервативности брђана. Романска је култура дала свој начин приређивања мртвачких и других гозба, а хришћанство је у цркве пренијело вршење мртвачких обреда, само се оно и ту морало прилагодити паганству. Цркве су грађене на гробљима<sup>1)</sup>, те су због тога оне постале средишта мртвачкога култа. Како су из црквених слава могла постати крсна имена видјели смо напријед. Пошто су старијих времена цркве у српском приморју биле све или бар већином католичке, то би због тога и због других напријед споменутих разлога могли тврдити, да је крсно име првобитно било обичај католичких Срба.

### Додатак.

Ради потпуности би требало додати овој радњи и једно поглавље о ста- рости крснога имена. Али то нијесмо у стању установити. Можемо само нага- ѡати, да се крсно име почело стварати одмах чим је настао интимнији додир између приморских Срба и њихових суграђана романске и арбанаске народ- ности. Покушавали смо додуше и у ово питање унијети више свјетlostи, али без успјеха. Уздали смо се, да ће нам у том помоћи подаци о увођењу неких касних светачких култova, као св. Николе, Петке, Саве српског и т. д., али смо од тога одустали, јер смо стекли увјерење, да су и ти доцнији култови могли лако унићи у ред крсних имена и накнадно, послиje постанка крснога имена у опће. Судећи по томе, што у неким старим требницима, до којих смо могли доћи, нема ни чега, што сјећа на какав обред о крсном имену, скоро да бисмо могли вјеровати, да крсно име у оваквом облику, како се данас прославља, и није врло старо. Због тога и не вјерујемо, да се она Кедренова вијест из 11. вијека о слави Вел. Госпође, коју је приредио маједонски војвода Ивац, односи на крсно име<sup>2)</sup>. То је могла бити храмска слава цркве св. Богородице, коју је можда Ивац градио или обновио, па и прослављао њен празник, а не мора значити његову крсну славу, у онаквом облику како се славила на сјеверу. Вијест је и превише кратка да би се из ње са сигурношћу могло извести, да је Вел. Госпођа била Ивчево крсно име. То је могла бити и онаква једна храмска слава, као што се обављала код манастира Савине и по манастирима у Арбанији. Тумачење Б. Прокића, као да се Кедренова вијест односи на прославу крснога имена, не можемо усвојити ни ради наших комбинација о области постанка крсне славе и времене њена ширења у унутрашњост. Нама

<sup>1)</sup> »Грчка гробља су старијска гробља, на којима је велико камење, под којим је у креч озидана гробница. Неки веле, да су то била српска гробља... Скоро на свима овим гробљима налазе се и црквине, остаци старијих цркава. То су обично мале црквице од 2—4 м ширине, и 3—6 м дужине. Све садање цркве у овим крајевима су на темељима тих старијих цркава.« Обреја Ђурић-Козин: Шума, Поврт и Зупци у Херцеговини. Насеља II. стр. 1149.—1150.

<sup>2)</sup> *Coprus scriptorum hystoriae Byzantinae. Cedrenus tom. II. str. 471.*

Б. Прокић: Војвода Ивац — најстарији историјски споменик о слави у Маједонији. Братство IX. и X.

се чини, да је 11. вијек превише рано вријеме, да се крсно име већ тада пренесе у Мађедонију, јер тада у томе крају још нема носилаца крснога имена, при-морских и рашких Срба.

Исто тако не вјерујемо ни другим дјевјема вијестима о крсном имену, које је објавио Вук Врчевић. Једна вијест датира тобож из 1419. године. То је тестамент некога Николе Ерцеговића из села Врановића у Грбљу. У тестаменту се спомиње св. Никола као тестаторово крсно име<sup>1)</sup>). У истом селу има данас једна стваринска, скоро обновљена црквица св. Николе, коју су, што је значајно, обновили баш Ерцеговићи, данашњи, који славе св. Николу. По традицији су они врло стари дошљаци. Има, по тој традицији, 500 година да су доселили у Врановић из Херцег-Новог<sup>2)</sup>). Ми не вјерујемо, да њихово сјећање допире у тако дубоку старину. Више смо склони вјеровати, да су изгубили сјећање и на земљу и на вријеме, одакле су и када су доселили. Вријеме од 500 година су сигурно измислили, а поријекло од Херцег-Новог је пукак комбинација, основана на сличности имена мјеста и њихова презимена. Што се тиче самога тестамента ми у његово датирање не вјерујемо с тога, што му је језик модеран, као да је јучер писан, а Врчевић не каже, да га је превео са старога српскога језика, већ само вели, да је писан српским писменима.

Са другом Врчевићевом вијести је исти случај. Он је у *Pravdonoši* од 1851. године објавио текст статута автономне опћине Грбља. Један члан (23.) статута говори о дужности браће примити и угостити своје удане сестре о крсном имену. Статут је takoђер објављен данашњим српским језиком, а на оригиналном је рукопису, по Врчевићу, била на једном мјесту забиљежена година 1427. Покојни Стојан Новаковић је овај статут прештампао у Законским споменицима српских држава средњег века V. стр. 105.—116., па се и он изразио, да сумња у означену старост статутскога текста.

Ријеч крсно име, која се у овим документима сумњиве старости спомиње, употребљава се у западним крајевима славске области. На истоку је више у обичају слава и свети, а у колико се чује и крсно име биће да је новијег датума, расширено школом и књигом. Ријеч крсно име је, како смо споменули напријед, навела неке, да из ње истумаче и поријекло обичаја. Али се испоставило, да је тумачење криво. А шта значи крсно име? Једно смо вријеме мислили, да и ријеч и обичај воде поријекло из имендана (*Namensfest, onomastico*) тумачећи на тај начин два крсна имена браће Санковића, св. Ђурђа и Арханђела Михајила<sup>3)</sup>). С тим смо у свези вјеровали и у могућност истумачити и обичај прислужбе, држећи, да ће од та два свеца један бити крсно име, а други прислужба браће Санковића. Ово нам се чинило и стога могући, што знамо, да се у поједињијем породицама кроз вијекове могу одржавати иста имена, од којих нека прелазе са дједова на унуке. Но када смо се увјерили о правом поријеклу крснога имена одустали смо од овога тумачења, те смо онда потражили друго значење за крсна имена браће Санковића и госта Рађена. Ми их сада сматрамо њиховим именданима. У нашој прошлости смо

<sup>1)</sup> Вук вит. Врчевић: Разни чланци, чланак VII. Старе српске опоруке у XV. столећу. У примједби под текстом вели Врчевић, да су година и мјесец написани азбуком по старом обичају.

<sup>2)</sup> С. Накићеновић: Бока. Насеља IX. стр. 557.—8.

<sup>3)</sup> Miklosich: *Monumenta serbica*, стр. 219.

нашли више случајева, да поједине историјске личности имају по два имена, од којих је једно црквено, а друго народно<sup>1)</sup>, као и, пр. Гаврило Радомир, Јован Владимир, Петар Дељан, Константин Бодин, и поповска двострука имена: презвитер Георгије зван поп Радослав, презвитер Василије зван поп Драгољ<sup>2)</sup>. С тога и мислимо, да крсна имена браће Санковића и гости Рађена не значе ништа друго, него њихова лична имена, добијена на крштењу, а истоимени светитељи да су били њихови заштитници и имендани. Ово се чини вјероватно и с тога, што се од 13. вијека почeo у Захумљу одомаћивати обичај, да се кнезови зову светачким именима<sup>3)</sup>. Обичај кнежевскога двора је сигурно нашао имитатора код домаће властеле. Још већу вјероватност добија ово тумачење тим, што у Далмацији има данас ријеч крсница и крсни дан. Крсницом по свецу зову у Буковици имендан<sup>4)</sup>. А у Пољицима се зове дан када се ко роди његов крсни дан, с тога, што је тамо обичај крстити дијете одмах други дан по рођењу, а најдуже до недјељу дана<sup>5)</sup>.

Имендани су без сумње прослављани, слично данашњем крсном имену, свечаним ручковима са ломљењем хљеба и напијањем у славу, па је због сличности у начину прослављања лако могла настати замјена светковинских имена. Тако је том замјеном крсна слава могла стећи назив крсно име. Ово се могло дододити и с тога, што је, како се чини, био једно вријеме обичај, макар у једном крају, светитељско име крсне славе давати као лично име дјеци на крштењу. Онај Никола Ерцеговић из Врановића, који је славио св. Николу, није осамљен случај. Опазили смо код неких Лучинштака, да се у њиховијем породицама појављује крштено име Лука и да се неке породице зову презименом Лукић<sup>6)</sup>. Име Лука не јавља се превише често у сјеверозападним крајевима нашега народа, нити је Лучиндан као крсно име много раширен, те пада у очи ово појављивање имена Лука и презимена Лукић код Лучинштака. Додуше ова је појава осамљена и, чини се, ограничена на саме Лучинштаке, јер је нијесмо могли опазити код других имена и крсних имена.

<sup>1)</sup> Јиречек: Историја Срба, стр. 197. вели, да је маједонскога владара Самуила син Радомир назван на крштењу Гаврил.

<sup>2)</sup> Jireček: Staat und Gesellschaft III. стр. 29.

<sup>3)</sup> Исто, стр. 28.

<sup>4)</sup> V. Ardalić: Bukovica. Zborn. za nar. živ. i obič. VII. стр. 237.

<sup>5)</sup> Fr. Ivanišević: Poljica, исто дјело X. стр. 32.

<sup>6)</sup> Један Лучинштак у Сарајеву зове се Лука Шалабалић, а у Мостару Лука Иванишевић. Презиме Лукић међу Лучинштакима смо нашли у парохијама Власенице (власенички протопресвитељ), Рогоушић и Бугојно (бугојански), Зеница и Травник (травнички), Стари Мајдан (старомајдански), Сочаница (дервентски) и једнога Луцића на Палима у сарајевском. По Шематизму дабробосанске митрополије за 1884.—6. годину.